

Zeitschrift: Beiheft zum Bündner Monatsblatt
Herausgeber: Verein für Bündner Kulturforschung
Band: 11 (2008)

Artikel: "L'oter muond" : siemis, paraulas e legendas en La müdada da Cla
Biert e lur influenzas junghianas
Autor: Beeli, Gian
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-821109>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 03.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

GIAN BEELI

«L'OTER MUOND». SIEMIS, PARAULAS E LEGENDAS EN *LA MÜDADA* DA CLA BIERT E LUR INFLUENZAS JUNGHIANAS

Questa lavur emprova dad interpretar las legendas, las paraulas, ils siemis ed autras scenas cun caracter da visiun u fantasia da *La müdada* (Biert 1962). En differentas scenas vegnan quels texts declerads da Tumasch Tach, il protagonist, sco da «l'oter muond». Tut ils texts che appartegnan pli u main a questas categorias e che han er ina tscherta paisa entaifer il roman èn vegnids tschernids per l'analisa en questa lavur. Per mussar il caracter da svilup vegnan els preschentads normalmain tenor lur sequenza en il roman. Mintgatant èn els dentant grup-pads tematicamain pervia d'ina lectura pli agreabla.

IL SIEMI DALS TSCHIERVS

Curt suenter l'introducziun dal protagonist Tumasch Tach en il segund chapitel, raquinta el dad in siemi. Interessantamain vegn quest siemi endament ad el cura ch'el è fantisond sulet sin ladritsch («tablà»).

Our dal god gnivan sco cloms d'agüd. I d'eiran vuschs cuntschaintas, tuot glied da cumün: sar Duri, Jachen Biöl, Jachen Corf, sar Linard, mo eir meis bap e meis frar, duonna Clota e pin Dumeng e blera giuventüm; mo tuots d'eiran transmüdats in tschiervs e chavriöls. I d'eiran majerins e nu savaivan plü chaminar, cun ögls sfoppats aint. Da mez invia sün quel clerai pasculaivan ils tschiervs morts; mo quels nu d'eiran fomantats e savaivan chaminar fich bain. Cur ch'eu sun gnü plü daspera, schi d'eira qua ün tschierv muribund chi sadajaiva

sten. Eu til vezzaiva tras e tras, sco cun ün radioscop: l'ossa, il cour chi battaiva, las avainas e'l stomi. Tuots guardaivan malcuntaints aint per mai. Mo eu nu d'eira malcuntaint. Eu vaiva be da discuorrer. Meis pleds gnivan our da bocca e staivan salda aint il ajer, i d'eiran föglias, föglias da pleds o pleds da föglias, fastüts ed erbas chi staivan pit aint il ajer. Eu pigliaiva quai e daiva aint per bocca al tschierv muribund, ed eu vezzaiva fich bain co cha quai giaiva giò aint il corp. Lura tschels tschiervs e chavriöls d'eiran cuntaints, ed in mai d'eira ün grond dalet, cur ch'eu m'ha sdruglià, ün dalet pür, sco dad uffant, alch chi giaiva tras tuot il corp, ün briclöz d'algrezcha. (Biert 1962:28)

En il siemi vegnan avant persunas concretas dal vitg che vegnan ad avair lur funcziun en il roman. I dat dentant en egl che tschertas persunas mancan: Sar Barduot, la mamma, Violanda e Marina. Probabilmente han questas persunas ina funcziun archetipica¹ e cumparan betg ensemen cun outras persunas en in siemi. Las persunas cumparan sco tschiervs² en in cleragl³. Ch'il mund dal siemi n'obedescha betg a las leschas dal mund real vegn er illustrà cun il fatg che tschiervs morts san anc pascular. Suentar la mort è il temp da suffrientscha passà, tge che evochescha ina associaziun cun il paradis cristian. Tumasch ha ina percepziun extraordinaria «*sco ün radioscop*». Sia gronda sensibilitad, la sensibilitad d'in artist, vegn ad avair ina grond'impurtanza per ses svilup personal en il roman. Tumasch para dad avair quintà a sia mamma quest siemi. Ella na vesa betg mo la gronda sensibilitad da Tumasch, ella dat er ina interpretaziun dal cuntegn dal siemi:

[Tumasch ...] che am va pro e che bricha, da quai chi passa in cumün?
«Tuot at va pro, figl. Mo tü est ün pa sensibel, massa sensibel, per quai at retirast adüna.»

[...] E che vessa lura da far?

«Qua daja be üna, figl: tour part, tour part a tuot, sco dad uffant, lura pür vainst ad esser cuntaint.»

Sco aint in quel sömmi dals tschiervs?

«Il sömmi ta disch la vardà, perche el disch quai chi't manca. Be quel chi dà nun es plü sulet. Tü est massa sulet, figl.» (Biert 1962:30)

La posiziun intellectuala e mediativa da la mamma da Tumasch vegn exemplifitgada cun ina resposta che Tumasch imaginescha: «Il pled es plü ferm, figl.» (Biert 1962:29) Il tema dal sa participar en il vitg, en la societad va atras l'entira ovra. La figura da la mamma è segiramain quella che vesa il meglier quest conflict intern da Tumasch. Sin palantschin prenda Tumasch in giuf da purtar aua. Suentar avair examinà el sa metta Tumasch el sin las spatlas.

Mo ourasom, güst ingio ch'el laiva merar la sgür per til sfender, es ün buol; ün rinch nair, chafuol aint il lain, e laint las inizialas: TT, e suot via, intaglià cun cifras elegantas: 1748. Sgür e franc, quai d'eira ün da Tumasch Tach.

El lascha crodar il bratsch, el guarda aint pel buol. Ils peis dals custaps sun sco duos pilasters, ils duos strichs suravia vegnan insembel: üna punt – [...]

«Imprendast a portar il giuf, figl?» (Biert 1962:280)

Ch'il «surpigliar responsablidad» è er lià ad ina confruntaziun cun il vegl, cun la tradiziun, vegn exemplifitgà cun il fastizs dals antenats ch'il giuf mussa a Tumasch. El vesa er che la confruntaziun cun ils antenats è ina confruntaziun cun sasez, ina vista tipic junghiana⁴. Cura che sia mamma porta ina brev adressada a Tumasch, n'identifitgescha el betg mo sias inizialas cun quellas da ses antenat, el vesa en il TT er pilasters che pudessan vegnir interpretads sco sia funcziun stabilisanta en il vitg, il tema da «surpigliar responsablidad».

E darcheu sun quia quels duos pilasters, sco sül buol dal giuf. (Biert 1962: 280)

E'ls pilasters d'eiran sias chommas ed el [Tumasch] d'eira la punt. (Biert 1962:317)

Ils homens quai sun las tramas e las cruschadas zambridas da grob. (Biert 1962:293)

Sar Joannes che stat en il medem discurs sco sar Barduot e la mamma da Tumasch, commentescha in fatg che maina probablamain tar quai

che Tumasch surpiglia a la fin dal roman la responsabladad: «Il poet ha dit: «A quel chi nu piglia giuf, vain el miss.»» (Biert 1962:313). La tematica dal «surpigliar responsabladad» stat en connex cun la tematica dal «restar en il vitg» u «ir davent». Er questa segunda tematica centrala vegn per part menziunada en in siemi:

IL SIEMI DAL SGULAR DAVENT – TUMASCH SCO EVLA

Tumasch è sin ladritsch ed ha chatschà il chau or d'ina cuchera. El guarda envers il tschiel.

Vi dal tschêl es be üna suletta nüvla alba chi va adüna plü amunt. Nun ha'la la fuorma d'ün ala?

[...] Pür uossa bada'l ch'el nun es coura, sco chi paraiva; el es blerant serrà aint, sco in üna parschun, ormai chi'd es quel toc quiaint chi quinta, e quel ha bun traplignar e dar da la bratscha, quai nu güda. Amo avant üna pezza nu faiva quai nügliä, cul cheu coura as vaiva tuot invlidà cha quiaint esa eir amo alch, mo uossa es quai plü mal. I's less svolar e nu's po, sco aint ils sömmis. Tumasch fa ir la bratscha sü e giò. El disch:

Üna jada, in ün sommi, savaiva svolar, be cun far ir la bratscha e tuot la gliud am guardaiva davo e vaiva invilgia, siond cha be eu sulet savaiva svolar. Ed eu sun mütschà; sü e sü sur las chasas e sur ils gods, adüna plü insü, sur pizza, güsta sco quella nüvlina chi vain lunga e stretta, as stenda sü ot ed ha la fuorma d'üna frizza cul piz agüz, üna frizza d'or. Ella cumainza as disfar aint il vöd, süsom quai, là ingio chi nun es plü nügliä. Quai fa temma, a nun esser plü nügliä! (Biert 1962:31s.)

Er la regurdientscha da quest siemi vegn evocada tras associaziuns cun ina percepziun reala. Tumasch para da sgular en corp uman. L'identificaziun cun l'evla vegn pir construida en il decurs dal roman; per part cun l'agid da Karin. Cunquai survegn er questa tematica in aspect da svilup. Introducì vegn il tema «restar – ir davent» cun il liom cun ils antenats.

Id es là ün cuccar a fuorma da maniera, chi sa mâ chi chi til varà resgià a seis temp? (Biert 1962:28)

Tumasch metta il cheu our pel cuccar da las savas, il cuccar a fuorma da maniera. A til verer dadour'aint faja temma; id es qua inchün chi nu's vezza, chi doza üna alabarda naira e til taglia davent il cheu, tras e tras. Mo il cheu nu dà giò. El va vi e nan. [...] Ed eir eu sun stüffi, eir eu less ir. (Biert 1962:31)

Pir cura che Tumasch senta ch'el è serrà en la cuchera associescha el la furma da maniera cun la mort, la cuchera daventa per el ina struvera. Igl è interessant ch'igl è cler per Tumasch ch'in antenat ha fatg la cuchera. Uschia vegn sugerì in dualissem «antenat, praschun, mort» envers «libertad, davent, vita». Relativà vegn quest dualissem dentant tras la construcziun: «Quai fa tema, a nun esser plü nüglia!» (Biert 1962:32) La libertad para er da purtar difficultads. Pli tard sa regorda Tumasch dad avair vulì sgular sco uffant:

Ed üna jada ch'el vaiva dumperà a seis bap, perche cha la gliעד nu svoula cun far ir la bratscha sco'ls utschels, schi seis bap vaiva dit cha quai saja per chi imprendan a svolar eir sainza alas. E Tumaschin d'eira curri sül röven ad improvar schi gess. El laiva svolar sur il chomp e sur la bos-cha e sur l'En via e sur la pizza oura sco'ls utschels. Mo mamma vaiva miss coccas süllas fluors d'arbaglia, a la zoppada, e vaiva dit: «Nu metter massa bler il nas per ajer, figl, quai nun es bun; i's va culs peis amunt, guarda eir ün pa aval, sül terrain, schi vezzarast che cha tü chattast!» (Biert 1962:233)

En questa regurdientscha vegn menziunà il pled «utschels» che mussa la parallela tranter il tema dal «sgular davent» e l'identificaziun cun l'evla. Il tip da dumonda da Tumasch mussa ch'el sto esser stà magari giuven e furma in ferm cuntrast cun la resposta da la mamma, che na para betg mo filosofica mabain er profetica⁵. Ella para da presentir che il «sgular davent» vegn ad esser in problem fundamental da Tumasch. Il character omniscient e profetic da la mamma sa mussa er en la passascha suandanta:

«E tü mamma, sast lura tü perche ch'el [Buolf Tach] es i?» «Eu sa eir perche cha tü lessast ir.» «Schi co?» «Ils homens vöglian adüna mütschar.» «Mütschar?» «Mütschar, schi, i fan strepits da's suotta-metter; i han temma chi'ls vegna miss giuf a culöz, cha la vita in patria stretta tils cludischa in üna scrauvera da nu gnir liber pü. I tscherchan l'aventüra!» (Biert 1962:44)

Differenzas tranter umens e dunnas vegnan pir tematisadas en la legenda dal grip da la sumeglientscha (guardar giusut). I na dat betg mo en egl che la mamma presenta gia questa tematica pli baud, ella dovra er il pled «scrauvera». Ins sto supponer che Tumasch ha quintà ad ella da sia experientscha cun la cuchera. Uschiglio fiss la mamma ina figura quasi omniscienta en questa passascha. En mintga cas metta ella en connex il giuf e la cuchera (struvera) en ina moda che fa smirvegliar e stu vess fors vegnir interpretada sco figura da projecziun da la omniscienza auctoriala. La terza giada che Tumasch vuless sgular, vegn l'utschè concretisà:

[Tumasch] Ha dat ün stumpel culs bastuns, es i giò bassin, ils skis insembel, cha quai giaiva adüna plü svelt, be sco svolar. [...] Tumasch dozaiva la bratscha e clomaiva: «Vezzast l'aglia!» (Biert 1962:371s.)

Igl è Karin che interpretescha la funcziun da l'evla per Tumasch. Ella fa er il connex tranter il tema «ir davent» ed «identificaziun cun ils antenats»:

«Eu sa che chi'd es davo quist frunt dür qua.»

«Schi di, chara, perche eu sves nu sa.»

«Tia nouda chasa!»

«Co manajast?»

«Tia vopna. L'aglia!⁶»

«L'aglia?»

«Schi, l'aglia. Quella chi sa svolar sur tuot las muntognas e tuottüna bricha nu tillas banduna!»

«Hm, quai ha mans e peis!»

«Quai nun ha ni mans ni peis, Tumasch», ha dit Karin riond.

«Co dist?»

«Quai ha griflas. Quai es la grifluna da l'aglia chi tschüffa sia praja süls muots e süls plans. Mo il gnieu fa'la aint illas muntognas, e nüglia giò'ls plans.»

Tumasch ha ris ed ha dit:

«Tü pensast e tschantschast sco ma mamma.»

«Sast, Tumasch, cha quai es il plü grond cumplimaint cha tü m'hast fat fin uossa.»

«Schi hast jent a ma mamma?»

«Tia mamma es modesta e prudainta sco be pacs umans cun tanta sabgentscha.» (Biert 1962:378)

Er sche omadus rin, ha il discurs ina basa seriosa. D'ina vart cumpara l'identificaziun da Tumasch cun l'evla en in punct decisiv entaifer il roman: curt suenter decida Tumasch da restar en il vitg. Da l'otra vart suonda gist la passascha fitg impurtanta da l'identificaziun da Karin cun la mamma da Tumasch. En il proxim chapitel duai vegnir analisada la figura da la dunna en quest roman.

LA FIGURA DA LA DUNNA – ANIMA

La figura da la dunna na cumpara natiralmain betg mo en il mund dals siemis e las legendas, mabain er en il rest dal roman. Quai fa vegnir pli cumplitgada in'interpretaziun. La proxima scena vegn introducida cun ils plets «ün oter muond». I sa tracta d'in mund intermediar tranter siemi e realitad. Eventualmain stuess il lectur vegnir motivà dad interpretar la scena sco paraula.

Mo i d'eira tuot oter co hoz, ün oter muond, ün muond da tarabla. El s'algorda uossa fich bain: [...] Cur cha Violanda es gnüda, schi ha'l dit: «Eu rampign sü pel bösch per laina sütta.» Mo ella vaiva dit: «Forsa esa amo bras-cher aint il fuornel.» Bravamaing, i d'eira amo chi ardai-va suot la tschendra. [...] Suot il petsch nu plovaiva, [...] quai es ün da quels petschuns spess chi sta sulet ed ha romma fin giosom, [...]. Il fö

ardaiva bain e chatschaiva barluns da füm dasper il metagl sü, quai traiva sco sü per ün chamin. [...]

Dapertuot d'eiran sindals, eir las fruos-chas dal pin chi laschaivan be plü ingiavinar quai dadoura. Ed a verer plü daspera tras la romma, d'eira coura amo ün sindal, quel da la plövgia, e lura pür gniva il sindal grond da la tschiera, [...].

Il muond d'eira svani, els d'eiran sulets, sco sün ün'isla aintimmez il mar. Violanda petnaiva ils chavels cun üna sprella. Tumasch vaiva dit davo üna pezza: «Eu vess ün pettan.» «Quai vessast pudü dir eir avant; schi dà nan!» «Lascha petnar a mai.» «Tü nu sast.» «Schi schi, eu sa, ö schi lascha'm petnar!» «Mo guarda chi'd es aint nats; dalunga cha tü fast mal, sbraja.» Tumasch vaiva lura fat ir ourdaglioter il sindal nair dals chavels, culla rain dal man, dad üna vart e da tschella, sco chi's fa per ir aint dad üna porta cun tenda. E quaint d'eiran il prüm be ils ögls glüschaints e riantats. Mo culs sindals nu d'eira glivrà. Ils ögls vaivan eir ün sindal nair aintimmez, ed intuorn quel ün verd, verd d'aguoglias pin [...]. E davo mincha sindal d'eiran müravaglias zoppadas chi invidaivan da scuvernar. [...] [Violanda:] «Cur cha tü est stuf, poust dir lura; metta in cas amo duos roms in fö.» Mo Tumasch vaiva dit riond: «Id es da verer pro cha'l fö nu vegna massa grond, uschigliö pudess arder il bös-ch.» «E sch'el ardess?» vaiva dit Violanda be plan, per ch'el inclegia e vaiva ris. Mo Tumasch nu vaiva inclet, el vaiva contiunà a giovar culla chavlüra. (Biert 1962:70ss.)

Er questa regurdientscha vegn evocada atras in eveniment real. Tumasch vesa Violanda e sa regorda vi dal di en «l'oter muond». La scena è situada sut in pign solitari che porscha laina setga, tetg, che protegia. Il mutagl serva schizunt sco chamin. Uschia vegn sugerì in maletg da stiva, in dachasa, ina simbolica ch'ins chatta er tar Jung⁷. La mamma è dentant mo *in* aspect⁸ da la simbolica dal pign che sa mida er durant il roman. «Baum» sa er star per *l'anima*⁹ en general. Violanda para da chapir questa simbolica. Sia allusiun «E sch'el ardess?» pudess vegnir legì sco: «E sche jau ardess per tai en amur¹⁰?». Tumasch na chapescha dentant betg l'allusiun u chapescha ella ma na vul betg mussar quai. En mintga cas vules el scuvrir il mund da l'amur e va «aint dad üna porta» atras ils

vels. A prima vista para il diever frequent da vels («sindals») curius. Ins interpretescha quellas scuvertas che Tumasch fa forsa sco allusiuns per emprimas experientschas sexualas, emprims pass en in nov mund. El è fascinà e na vul betg chalar. Per Jung è la scuverta dal mund davos ils vels dentant dapli. Igl è il mund feminin che stat per il agen subconsciousient da Tumasch, da sia *anima*. Tumasch na po però betg entrar dal tut: I restan anc vels per scuvrir. Tenor Jung finescha la scuverta davos ils vels cun la *solificatio*¹¹. L'allusiun per questa «illuminaziun» dat Violanda cun «E sch'el ardess?». Observond Violanda vegn endament a Tumasch sia emprima experientscha sexuala cun «Marina bella».

« [...] Nu sumaglia ella ün pa a Marina bella dal charrer, uossa?»

Quella nu vaiva fat lungas cun Tumasch, sül toc dal fain, l'utuon passà. Curius cha ill'algoranza sun restats vivs tscherts detagls chi fan l'apparentscha da nu quintar bler. Impustüt quel schuschur d'adgör sech chi scrollaiva sco palperi, e'ls fastüts chi fouraivan il prüm dapertuot e davo dafatta bricha plü. E lura quell'odur ferma da l'adgör chi couschaiva suotaint, sco da tabac, sur tuot aint, tant chi paraiva sco da gnir portà d'ünqualche nüvla in lös incuntschaints, sainza remischiun vers alch chi faiva temma, vers ün muond da prashuns. E quel muond, quai d'eiran ils ögls da Marina bella, ils ögliuns da mandla, riantats e s-chürs e sainza fuond, quels ögls d'eiran gnüts uschè gronds chi's d'eira najantà laint, mort e novnaschü. Tumasch s'algora eir cha be ella vaiva discurri, scuttinà plets sco our dad üna chanzun, e davo nu vaiva'l inolet plü che ch'ella dschaiva, fin l'ultim, cur cha'ls schuschurs dal fain sun darcheu tuornats e cha'ls ögls da Marina bella d'eiran darcheu gnüts pitschens e vaivan la glüschor d'aivrezza da quella chi ha vendschü, là sa'l ch'ella vaiva dit cun cling da triumf illa vusch: «Eu sun la prüma!» (Biert 1962:75)

Puspè vegn la regurdientscha evocada atras in eveniment real. Questa giada atras la sumeglientscha da Violanda e Marina. Tumasch na distinga betg las duas persunas. El vesa plitost las sumeglientschas. Jung schess ch'el vesa l'*anima*¹² en omaduas. La gronda sensibilitad perceptiva da Tumasch vegn illustrada cun detagls sensuals vivs da differents senns

che è restads en la memoria. Sco tar l'experientscha cun Violanda vesa Tumasch ils eglions da Marina. L'egl vala sco lieu magic da l'entrada en l'olma. Igl è er il lieu en il qual ch'il orgassem¹³ vegn projectà. Il fascinant fa dentant er tema¹⁴. Er quai che Marina bella di na chapescha Tumasch betg. Quests aspects esters che Tumasch chatta en il mund feminin vegnan rinforzads cun l'aivrezza da victoria da Marina. Marina bella stat pia er en il canon cun Violanda e la mamma che chapeschan dapli che Tumasch. Ils eglis che fan tema vegnan avant en il siemi da la serp. Uschia vegn er quest siemi mess en connex cun la tematica da l'*anima*.

IL SIEMI DA LA SERP

Eu tгнаiva üna serp pel culöz giò per terra. La serp nu faiva strepits. Ella nu vaiva inguotta incunter ch'eu tilla tgness. I nu'm faiva fastidi da tilla tgnair. Nus vaivan temma ün da tschel. Tuot d'eira sco chi vaiva dad esser. [...] Ella es sglischada planin cul culöz our da meis man. Ingün privel. Nus stuvaivan rier. Lura s'ha'la alvada sü da la terra, our da quels cheus tagliats giò, sü e sü, ella d'eira üna gronda serp, cul cheu fin sü pro mai. Mo ella nu laiva morder. Na na. Ella ha vout davent seis cheu e lura n'haja vis seis ögls glüschaints. I faiva temma, mo i nu's das-chaiva avair temma. Ella es ida via davo il bösch. Eu nu m'ha vout. Eu tilla vezzaiva fich bain eir sainza am volver, eu vezzaiva inavo e da tuot las varts. Ella nu savaiva ch'eu vezzess da tuot las varts. Ella d'eira davo'l bösch. Ella es ida inavo cul cheu ed ha tut la mera vers meis culöz. Eu vaiva gronda temma. Mo eu nu m'ha vout, eu sun stat be pit. Ella ha tut früda, cul cheu inavo. I nu's pudaiva muossar la temma. Seis ögls glüschivan. Zac! ha'la chatschà inavant tuot il corp per dar la pizchada ed eu m'ha sgobà cun ün sbraj e m'ha sdruglià. Eu d'eira in sez aint in let e sun i inavo cul man per tocker il culöz. Mo eu nu savaiva sch'ella vess propcha mors o bricha. (Biert 1962:143)

Sco il mund feminin evokescha er la serp sentiments ambivalents. A l'entschatta na datti «ingün privel». Ils «ögls glüschaints» dentant fan vegnir la tema. La parallelisaziun da la serp cun la planta (*anima*) è in archetip impurtant¹⁵. Tenor Jung consista in siemi or da quatter fasas¹⁶.

Il punct culminant dal siemi (terza fasa) è il mument nua che la serp vuless piztgar Tumasch. Il fatg che la *lysis* (quarta part) manca en quest siemi mussa ch'i na dat anc nagina schliaziun per il problem central dal siemi. La morsa d'ina serp en in siemi è tenor Jung in pass impurtant per ina midada interna, per in'integraziun da parts dal subconscious¹⁷, ina funcziun generala d'in siemi¹⁸. La serp stat qua per l'iniziaziun da questa midada impurtanta. En il decurs dal roman vegn il motiv (u schizunt l'archetip) da la serp parallelisà cun la figura da la dunna (*anima*). L'emprim è la parallela anc zuppada. La mamma renda attent Tumasch ch'il mund feminin po er esser privlus:

«E per oter, figl: Guarda pro da quella femna [Marina], tü nu füssast il prüm ch'ella stira aint illa palü; e scha tü est i aint cun üna chomma, schi douvra tshella per gnir oura.» (Biert 1962:141)

Tumasch passa tras la palü; i nu's sfuondra. Ni cun üna chomma ni cun tshella. Id es da quels tschüfs d'erba vi da tschisps locs, sco cheus cun chavels, cheus tagliats giò e miss sülla terra. Güsta sco aint il quel sömmi da la serp... (Biert 1962:142)

Cura che Tumasch passa tras la palü patratga el vi da quai che sia mamma ha ditg. Il rinviament vegn mussà cun la repetiziun dal term «cun üna chomma». Quest patratg vegn suandà d'ina regurdientscha vi dal siemi da la serp. Il connex direct snega Tumasch dentant:

Mamma varà radschun, pervia da Marina bella. Mo culla serp da quel sömmi nun ha quai da chefar nügglia. Quella femna nun es ingüna femna, quei es tuot alch oter. Mo scha Marina bella füss uossa quia, dasper mai, lura füssa greiv da dir da na. (Biert 1962:147)

Tuttina ha Tumasch tscherts dubis. Ses patratgs evocheschan lura ina regurdientscha vi d'in auter siemi, il siemi dal lai (guardar giusut).

Aint in quel sömmi dal lai es üna femna chi sumaglia a Marina bella, a Violanda ed eir ün pa a mamma, e l'istess ad ingünas¹⁹. Mo quai nun

es üna femna, quai es la femna.

Scha quella gniss, lura nu füssa plü sulet.

[...] e davo üna pezza ha'l dit: Cur cha quella vain, lura nu suna plü sulet. (Biert 1962:147)

En il term «la femna» ves'ins fermamain la vista junghiana da l'*anima*. La repetiziun da «plü sulet» rinforza la prolepsis sin l'amur cun Karin che entschaiva gist suenter questa passascha. Cura che Tumasch ha chattà sia amur, *la femna*²⁰, vesa el er la parallela tranter la serp e l'*anima*:

Ed ella [Karin], nun es quai üna serp verda chi's plaja, cun cheu nair ed ögls gelgs?

La duonnanda: «El cumporta bain il schampagner, signur Lewis manaja cha'l schampagner detta sülla fantasia e fetscha verer robas chi nu sun, che disch El da quai, signur Tach?»

Tumasch: «Eu craj cha signur Lewis haja be per part radschun, quista jada, eu per mai sto admetter cha las visiuns dal schampagner am fan verer las robas plü cleras co quai chi sun in realtà.» «Signur Lewis, eu m'atem ch'El haja quista saira ün filosof per concurrent, he he, ün filosof!» (Biert 1962:187)

Sche Tumasch manegia sut «verer las robas plü cleras» sia visiun da Karin sco serp, lura mussa questa scena ina ferma vista junghiana e psicanalitica che pretenda che la persuna è pir entira cura ch'ella perpescha er sias parts subconsciousantas. En quest chapitel sur da l'*anima* pon ins vesair fitg bain in process da svilup che Jung ha numnà *Individuationsprozess*²¹. Quest svilup pon ins constatar per la figura da la dunna che mussa grondas parallelas cun l'*anima* ed er per il motiv da la serp²². Il svilup va anc vinavant en il siemi dal lai (guardar giusut). Sco basa da quest chapitel n'han betg mo servì extracts da siemis da Tumasch mabain er ina regurdientscha ed experientschas en «l'oter muond». Ins dastga damai constatar ch'il discurs da l'*anima* sa chatta savens en «l'oter muond», influenzescha dentant er il rest dal roman. Tenor Jung sa mussan archetips natiralmain er en istorgias, fablas, mitus ubain er en

romans. L'integraziun da l'*anima* en il conscient gartegia a Tumasch cun Karin («*la femna*»). Lur amur vegn iniziada cun ina legenda.

LA LEGENDA DA LAS «MACHÖJAS» (GILGIAS COTSCHNAS)

Gia tar l'emprima scuntrada da Karin e Tumasch mussa ella – sco la mamma – ina forza intuitiva. Ella raccoglie senza indizi la flura magica:

Ella es rampignada sü pella costa ed ha clet tanter ils frus-chers ora üna bella fluruna cotschna. «Co dschaivat a quista flur in vossa tschantscha?» disch ella e ria darcheu cun öglins chi fouran.

«Machöja», disch Tumasch. «Quai es rar da quist temp, machöjas.»

«Machöja», repetta la giuvna, «che bel: ma-chö-ja.»

«Quai es üna flur misteriusa», disch Tumasch.

«Schi co? Ch'El quinta», disch la matta prontamaing e tegna sü la flur.

«Quai es üna flur nöbla», disch Tumasch il prüm vers la duonnanda, «üna flur d'üert, vairamaing. Avant milli ons gniva ella cultivada aint ils giardins da noss chastels, probabel importada sü da la Frantscha meridiunala. Ils chastellans e chevaliers mettaivan pais, cha lur dunzellas vessan pront ün püschel machöjas sün maisa, cur chi tuornivan dad aventüras e cumbats.»

La duonnanda taidla cun bocc'averta.

«Mo plü tard lura, cur cha noss perdavants», Tumasch as volva vers Karin e cumainza a chantinar culla vusch, «libers paur, han sfrachà las tuors, dat fö e miss in muschna las superbgias müraglias e spedi da la val oura la marmaglia», Tumasch fa uossa üna vuschuna bassa e muossa cul bratsch, tant cha'ls ögls da la matta vegnan adüna plü gronds, «schi las bellas machöjas sun creschüdas our dals üerts e giò da las collinas, giò aint illa prada dals libers paur, e qua suna da chattar amo hoz!» (Biert 1962:162)

La flura cotschna magica deriva dals antenat («avant milli ons»). Tenor Jung conservan er legendas e paraulas archetips. La flura cotschna cumpara tar ils alchemists er sco flura d'aur²³. Ella unescha blers puncts

gia menziunads. Ella stat per «il suleagl sin terra» e fa pia il connex cun la *solificatio*, tar «l'illuminaziun» (guardar sura).

«Cun quistas fluors bellas», disch el, e guarda dad üna a tschella, «crescha amo üna legenda, ün misteri profuond: Quella giuvna e quel giuven chi mangian insembel las föglias flur d'üna machöja, quels nu pon plü laschar ün da tschel, tuotta lur vita stona s'amar.»

Üna pezza esa tuot quiet. La veglia es gnüda la prüma our da la tramuntana ed ha dumperà cun üna risadina furbra, scha la glieud quia craja propcha amo adüna a la forza magica da quista flur. Mo Tumasch nu s'ha laschè far chomma murella ed ha dumperà:

«Eu am stiness onurà, undraivla signura, d'improvar quai üna jada, sch'Ella nun ha inguotta incunter?»

I rian e dan dal cheu. Mo la matta, quella nu ria. Ella tegna amo adüna la flur cunter seis lefs e tira aint cun arsaja l'odur stuornantavla. Sur las föglias cotschnas oura tschüttan duos ögliuns surprais aint per el. Curius, i han pers la frizza, i glüschan e sun loms e transparaints sco ün'aua clera cun fuond s-chür, sco ils ögls da quella femna aint il sömmi dal lai. (Biert 1962:163)

La flura furma tenor Jung in *mandala*²⁴. In *mandala* stat per in nov center che vegn en conscienza ed è in segn positiv. La scena è centrala en il roman. Ella marchescha in mument decisiv²⁵ che na maina final-main betg mo tar l'integraziun da l'*anima* mabain che pussibilitescha er il svilup persunal da Tumasch²⁶. Il connex cun il subconscient transfurma ils egls. Karin è l'emprima femna che ha egls «sco ün'aua²⁷ clera cun fuond s-chür». Karin n'è betg mo *la* femna, ella iniziescha er bleras midadas da Tumasch direct- u indirectamain. Ella dat per exempel ina schliaziun per il problem da «l'ir davent» per la fascinaziun da Tumasch per il ester. Ella sezza è estra. Enstagl che Tumasch va a l'ester, porta Karin «l'ester» en il vitg. Avant ch'enconuscher Karin savura Tumasch ses parfum ester:

El metta il nas vi dal chüern dal bügl: bravamaing, l'odur vain plü ferma! El dà trattinas – mh – mh – mh – sco chi fan ils chans. Il

parfüm es vi dal chüern, là ingio chi's tegna cul man per star suraint. [...] Id es üna tscherta odurina dutscha chi fa gnir adimaint la cità, ils boulevards cullas schoccas bellas e s-chalvadas, chi fa algordar al vestibül da l'Hotel Edouard VII a Paris, [...], üna tscherta odur chi tira vers dalöntschi es quai, chi fa sentir l'arsaja da viagià, dad ir a l'ester, la cuvaida narra da müdar quartier. (Biert 1962:148s.)

L'Edouard VII a Paris rinviescha ad in'ulteriura emblematica da la gilia. Ella è codifitgada historicamain e stat per l'aristocrazia franzosa (burbona). Tumasch enconuscha questa istorgia («Quai es üna flur nöbla», «importada sü da la Frantscha meridiunala»). Cun in register linguistic elevà («Eu am stiness onurà, undraivla signura») nobilisescha el Karin e mussa ch'er il pur muntagnard sa esser in «chavalier»²⁸.

IL SIEMI DAL LAI

Sper la *Legenda da las «machöjas»* furma il *Siemi dal lai* in punct decisiv entaifer il roman. Motivà da sar Barduot, quinta Tumasch da ses siemi dal lai. Il commentari da sar Barduot a la fin («Quia esa aint da la roba, char mat!» (Biert 1962:157)) pon ins interpretar sco indicaziun per la gronda impurtanza dal siemi. Sia impurtanza ves'ins er en las numerusas regurdientschas vi da quest siemi che Tumasch ha durant il roman.

Tumasch as tschainta e quinta:

«Eu d'eira in ün clerai. Ils pinuns, intuorn ed intuorn, daivan da las chaplinas. Quai d'eira ün davomezdi da stà, ingio chi'd es dumengia aint il god. Eu staiva stalitschà aint ill'erba immez quel clerai e tschüttaiva sü pel tschêl. Nüvlinas gnivan, barchinas sün ün lai blau. Eu savaiva ch'ella gniss.

I nu d'eira dad ir incunter, ella cugnuschaiva il lö. Mo i faiva bain da clomar seis nom, là ch'ingün nu dudiva. Fingjà vaiva dat ögl la schocca cotschna, cavia, splaina, cun tacals albs, ün bulai chi chamina.

Ella s'algordaiva da tschella jada. Mo eu pensaiva a quai chi vaiva da gnir.

Lura d'eira sco scha'l sang am stess salda, üna pezzina, e'm fess scuflar

il cour, tant cha la bratscha e las chommas briclaivan e'l cheu gniva sco vöd da stuornantüm.

Mo dindet es stat ün hom incuntschaint davant ella, ha tgnü sü ils mans sco per tilla fermar ed ha dit: «Tü tscherchast da quai cha tü nun hast pers; el nun es qua, teis char, vè cun mai!» Eu vulai va sbragir, mo inaquella sun eu stat transfuormà in ün lai chi impliva oura il clerai, las foppas e las furгнаclas, sü surour ils clamagnuns e las peidras, eu m'ha schladà oura da tuot las varts e'm scuflantà vi sü da la costa pro'ls pins e'ls larschs, tant ch'eu sentiva la scorza düra e la crappa intuorn las ragischs.

Ella es gnüda nan fin a la riva e tschüttaiva tuot malcuntainta. Eu n'ha fat uondinas via pro ella e'm plajà intuorn ils peis. Ella ha clomà meis nom. Mo cur cha mias uondas sun tschessadas e s'han balchadas, schi n'haja pür badà ch'ella d'eira vairamaing aint in mai. Ella vaiva üna fatscha zuond trista cur ch'ella ha dit:

«Oh, tü nun est plü qua; ingio n'haja da't tschertschar? T'hast najantà? Quai nu vessast stuvü far, sast!»

Dindet è'la statta salda ed ha guardà aint per quell'otra matta aint il fuond dal lai e ha dit vers quel hom:

«Eu vez be a mai svesse.»

El ha darcheu ris sco ün dimuni ed ha dit:

«Quai es quai cha tü tscherchast.»

Ella s'ha sgobada giò sül spejel, sia cuntrafatscha s'ha alvantada sü dal fuond e tilla es gnüda incunter sco scha quai vess vuglü sortir da l'aua.

Fin a la schnuoglia d'eir'la sfuondrada in mai, eu creschiva e creschiva fin ch'eu sentiva seis pais.

Cur ch'ella es tuornada inaint, schi tuot ils peschs e'ls ruos-chs ch'eu vaiva s-chaffi, las sajettölas, las lindornas e las frillas e'ls pülschs da l'aua, tuot las bes-chas chi nodaivan tras ella aint ill'aua, tuottas han dalunga stuvü murir. Eu pudaiva provar da s-chaffir danouv che ch'eu laiva, ella faiva murir tuot. Il rifless da quel hom impè, quel chi spettaiva amo adüna a la riva, quel nu faiva murir ils peschs. Il prüm vaiva'l parü da'm lair far dal mal, mo davo am paraiva plüchönts ch'el less meis bain.

E lura suna passats. I's dudiva il riöz chi s'allontanaiva. Intant ils pins

cavia riaivan amo adüna, il vent, plain oduors dad erbas e rascha e fluors, boffaiva leiv sur mai via e faiva ritscholar las uondinas. Mo eu, eu d'eira uossa ün dial da l'aua chi s-chaffiva creatüras vivaintas.» (Biert 1962:155ss.)

Il siemi dal lai è quel siemi da l'entir roman che sa lai analisar il meglier tenor las quatter fasas da Jung (cfr. ann. 18):

1. L'exposiziun descriva il lieu e las persunas principalas. Sco en il siemi dals tschiervs gioga quest siemi en in cleragl en il guaud, il lieu dal subconsciousent²⁹. Il tschiel sco «lai blau» rinforza questa ipotesa. Il cleragl endadens il guaud, endadens il subconsciousent, savens en furma radunda (mandala) è la metafra ideala per la *solificatio*, per la «illuminaziun» dal subconsciousent (cleragl = lieu cler). Ins po supponer che l'experiencescha reala cun Violanda («ella cugnuschaiva il lö») serva sco «material» per il siemi.

Clamar l'amanta senza ch'insatgi auda ha er ina funcziun proleptica³⁰ e pudess star per l'expressiun dal desideri per l'amanta³¹.

Il bulieu è in bulieu-diavel che cutizzescha Tumasch che porta dentant er il privel da tissi. Questa allegoria avainsa gia vesì tar la figura da la serp. Ella (Violanda) ha l'effect da «stuornantüm» sin Tumasch.

2. Questa sturnadad maina en la segunda fasa dal siemi: «die Verwicklung³²». La cumparsa d'in um nunenconuschent mida la situaziun. L'um nunenconuschent stat tenor Jung tar in um per sia atgna sumbriva³³, in aspect da l'atgna persunalitad che sa chatta en il subconsciousent e che cumpara pervia da quai mo en siemis. La dunna (forsa Violanda) n'enconuscha er betg l'um. «Tü tscherchast da quai cha tü nun hast pers» pon ins en quel connex interpretar sco elavuraziun da quai che Violanda aveva ditg avant³⁴. Gist en quest mument sa transfurma Tumasch en in lai. Violanda na po betg pli vesair Tumasch. Cun questa transfurmaziun è Tumasch sez daventà il cleragl. Cun la distanziaziun da Violanda ha el survegnì access a ses subconsciousent.
3. La terza fasa (culminaziun) mussa il conflict tranter Violanda e Tumasch. Ella na vesa betg pli Tumasch (il lai) mabain mo la projeziun da sasezza³⁵. Ella na vesa betg la «profunditad» da Tumasch e mazza entrond en el schizunt ils peschs, ils cuntegns vivs dal subcon-

scient. Tumasch al cuntrari renconuscha l'um enconuschent, che risco in dimuni³⁶, sco part da sasez³⁷.

4. Il fatg ch'i dat ina *lysis* (schliaziun) mussa ch'il conflict è a fin. Violaanda va davent. Els sa separan. Cun la separaziun daventa Tumasch in dial³⁸ che stgaffescha. Tumasch sco stgaffider vegn ad esser la schliaziun per ses svilup d'artist a la fin dal roman. La fin dal siemi annunzia damai la fin dal roman (prolepsis)³⁹.

Cun questa interpretaziun dal siemi pon ins er explitgar la funcziun dad ina scena precedenta. Tumasch va duas giadas sper in puz en il chapitel *Sü munt*. La damaun viva anc tut. La saira chatta el «spüzzas da cadaver» (Biert 1962:142) en il puz sientà dal sulegl. Ins po constatar ch'eveniments «reals» dal roman paran dad entrar er en il mund dals siemis. Sch'il siemi dal lai è dentant construì tenor la teoria da Jung, lura fiss la scena dal puz entrada en il mund real dal roman pervia dal siemi e na viceversa. Las fermas parallelas tranter quest siemi e la teoria da Jung favuriseschan la segunda ipotesa.

NATIRA

La natira n'ha betg mo ina funcziun impurtanta en tut il siemis e las legendas, er entaifer il roman – oravant tut en il mund subjectiv da Tumasch – gioga la natira ina rolla impurtanta. Tumasch senta in ferm liom cun la natira. En la scena en la quala Nuot e Clot mazzan in giat, sa mussan la cumpassiun da Tumasch e sia chapientscha da la natira.

Eu savaiva be chi nu vessan malavita cul min, sco eu [...]. Mo las griflas dal min han dit: «Sgraf!» Ed eu n'ha sgraflà. (Biert 1962:151)

El cumbatta per il giat e chapescha tge ch'el di. Interessantamain chapescha la natira era Tumasch.

Ils vduogns sülla costa, quels vaivan tschüttà giò aint per mai, dozond la bratscha e laschond pender oura e giò las flavlas fruos-chinas sco mans morts: «Il min es mort, crida pel min mort», vaivna dit. Mo

eu nu cridaiva neir bricha pel min mort. Las ognas lura, quellas cullas föglias rapladas e las mignauas penduossas, quellas vaivan ingiavinà dafatta tuot suotsura cur chi han dit: Tü cridast bain perquai chi han fat patir al min, perquai cha'l min sbragiva aint il sach. Na na, neir perquai bricha! [...] Be las uondas savaivan la vardà, quellas savaivan perche chi d'eira da cridar, ed ellas repetivan adüna inavant: «Tü est üna schocca, tü est üna schocca! Tü gnanca nu das-chast verer co chi's fa murir ün giat, o dieu, che pover margnac cha tü est, ün imbarblà, ün tschaider implaster!» (Biert 1962:151s.)

Las undas san la vardad. Tenor Jung stat l'aua per il subconsciousient. «Tü est üna schocca» po vegnir interpretà positivamain sco mussament che Tumasch ha ina ferma part feminina («schocca»). Che la natira serva er sco lieu da projecziun sa mussa en la scena nua che Tumasch chamina al *bal da gala* e sto pensar vi da Karin:

Ün fringuel cloma cun vuschina zoppada davo la fruos-chaglia: ping-ping – ca-rin! Las uondas da l'En fan da cajò sü: tu-masch – tu-masch! E vi dal tschêl s-chür da la saira tiran nüvlas cotschnas, ai, i fan ün grond «K» sur tuot la val oura. Nu para cha sü dal röven vengnan oduors fermas? Bravamaing, ils frouslers oduran da stachettas, e las furmias traversan la senda e nu sun gnanca plü furmias, quai sun stachettas vivas chi's muaintan e dan oura svapuradas da parfüm. Tumasch as ferma e's pozza culla rain cunter il trembel a l'ur da la senda. L'ajer da la saira va giò chafuol aint ils pulmuns e fa dalet. El va inavo culs mans. Las pivotellas sieuan l'arduondezza dal metagl stret, alb, las s-chaglias stiglias as stachan suot sia dainta, sfruschan e büschman cun schloppinöz da palperi viv e croudán cun schuschurs sco da saida; suotaint as santa la pellitscha ümida, nüda e loma sco valü. Süllas paluondas balantschan ils fringuels e fan tremblar ourasom las fruos-chinas manüdas, i's dschess üna chavlüra cun uondas chi croudán. (Biert 1961:175s.)

Tumasch tegna in trembel che «sa transfurma» en ina persuna cun «pellitscha⁴⁰» e «chavlüra»; il fatg che Tumasch odura «stachettas»

mussa ch'il trembel stat per Karin⁴¹. Igl è in bel exempel per in passagi tranter il mund real ed in auter mund (probablmain il mund subjectiv da Tumasch)⁴². Curt suenter vegn Karin descritta sco in trembel. Ina allusiun als dus munds vegn fatga cun «minchatant as vezza üna per ün'otra»:

Il parfüm da stachettas vain darcheu adüna plü ferm. Es quai o nun esa? Mo quai es bain ün man vi da seis bratsch? Hai, schi, minchatant as vezza üna per ün'otra. El va giò cul nas, culla bocca – co? – scha quai füss ün dret man? El metta ils lefs lasura – quai es ün man chi nu va davent, ün man chod chi trembla ün zichin, [...], il culöz alb crescha our da la spadla e sü da la saida sco'l truonch d'ün trembel our dal fögliom. (Biert 1962:178s.)

Durant il saut dal *bal da gala* vegn Karin puspè cumparegliada cun ina planta. Ultra da quai returna il motiv dal gaud che arda. Questa giada para Tumasch da vesair il fiu ch'el n'aveva betg anc chapì en la scena cun Violanda. Cun Karin è Tumasch entrà en il mund d'amur:

Ed aint immez il grisch es la fatscha riainta da Karin, ella tira l'ajer tras ils daints serrats, ils lefs scuttan: amo! amo plü svelt! Intuorn. Hai! Ella schmacha il man e quai va sco sajettas chi dan fö la bos-cha. Darcheu es qua il god davant el, cun sflommiadas e bratschlas, crappa arsa in chaltschina, e'l man tegna ün truonch bugliant chi as stord-scha. Pür cur cha la musica rafüda, badna chi sun be sulets e cha tuot la gliעד fa il rudè intuorn e splatta. (Biert 1962:183)

La natira na serva dentant betg mo sco lieu da projecziun da sentiments subjectivs da Tumasch. Ella vala er sco lieu da projecziun per entirs mitus da la societad. In exempel avainsa vesì tar la legenda da las «machöjas». Ils purs han stgatschà ils chastellans ed ussa creschan las flurs tar ils purs sin il prà. In auter exempel è il mitus ch'il pievel rumantsch derivia dals Etruscs che Tumasch associescha cun in gaud da schembers (probablmain Tamangur):

I sun persnavels d'ün pövel da nöblia, cun cultura sviluppada in citads da las planüras e sbandits da barbars sü in nossas muntognas, ingio cha tuot lur nöblia es restada, mo ha tut intuorn sai üna crousla düra per resister a fraid e strasoras; stats buns da s'adattar, cun lur inteligenza innada, a la vita düra in quista patria nova. Mo a la massa nun ha'l vuglù s'adattar, il dschember; el es restà aristocrat. (Biert 1962:322s.)

Ultra da quai serva la natira er sco emblem categorial: «Chasper Mentöna nun es lain vduogn. Lain vduogn es sar Joannes.» (Biert 1962:261). Ina figura interessanta en quest resguard è sar Barduot. El represchenta la figura dal «sabi» (er ina figura archetipica⁴³) che n'enconuscha betg mo la natira mabain er las persunas. El è sco chatschader e pestgader fermamain lià cun la natira. Per ils uffants gioga el in chaun: «Gnit a verer, gnit a verer, sar Barduot es ün chan.» (Biert 1962:21). Sco per Tumasch surpiglia el er per ils uffants ina funcziun iniziatica: El mussa las «drettas leivras» ed avertescha che quellas «da tschiculatta» èn faussas. La colliaziun tranter la natira ed ils umans vegn mussada cun segns dal zodiac, puspè in vegl mitus cun character archetipic. La scena suandanta preceda gist il siemi signifitgant e central dal lai. Cun l'agid da sar Barduot reflectescha Tumasch il siemi:

[Barduot:] «Liun?»

[Tumasch:] «Che liun?»

«Tü est nat aint il liun, nun esa?»

«Schi; mo che vess quai da chedir?»

«Fich bler, mes mat! Tü stoust far surasèn als sömmis. Hast gnü sömmis, quists dis?»

«Schi», disch Tumasch be stut, «ün curius sömmi; uossa ch'eu vez Voss peschs e l'aua, schi am vain el darcheu adimmaint. Ma eu stess ir uossa a sgiar, i vain tard.» Mo Barduot tegna il man sülla spadla da Tumasch e til schmacha giò sülla peidra culs plets: «Teis sömmi es probabel bler plü important e vaglia daplü co teis prà cun fain e tuot. Quinta be!» (Biert 1962:155)

Barduot renda attent Tumasch da prender serius ses siemis e cun quai ses subconscious. La decleraziun da Barduot areguard il «liun» na para dentant betg da star in connex cun il segn dal zodiac, mabain cun la tradiziun archetipica⁴⁴. Sar Barduot crai fermamain vi da l'impurtanza da l'interpretaziun da siemis ed è cleramain la pli impurtanta figura masculina che maina Tumasch en «l'oter muond⁴⁵». Ina scena simbolica che integrescha plirs motivs menziunads e che illustrescha bain la perspectiva midada da Tumasch atras sar Barduot è quella nua ch'el guarda tras il cristal che ses frar aveva survegnì da sar Barduot:

Guliv oura as vezza inandret, sco tras üna fanestra, be cha las muntognas sün plü lungas e plü strettas, la bos-cha crescha sü aint in tschêl e'ls girancs sun plü lads co lungs. Mo a verer schlinch aint, a dretta, schi nu's vezza las chasas, sco chi stess esser; aint il lö da las chasas esa las blaischs dal piz, e da tschella vart, aint illas gravas, esa chasas. E casü? El nun es plü be nair, il piz es verd, grisch, blau, gelg e cotschen rösin. Il tschêl driva fanestras cleras e tillas zuoglia darcheu cun sindals albs chi's plajan sur la val, fin our sur las muntognas blauas aint il grisch da la saira. (Biert 1962:91)

Las chasas èn en las gravas, in simbol per ina miseria pussibla dal vitg. Er il motiv dals sindals turna. Il tschiel na vul betg «sclerir» la situaziun. La situaziun dal vitg e sias perspectives per il futur è ina tematica centrala dal roman che na fatschenta betg mo Tumasch persunalmain mabain che cumpara surtut en il discurs realistic sur da «müdadas».

ILS SIEMIS DAL VITG

Dus siemis tractan visiuns per il futur dal vitg e da la cuminanza dals abitants. Entant ch'ils auters siemis mussan ina ferma correlaziun tematica e s'occupan fermamain dals problems subjectivs da Tumasch, han ils dus siemis suandants ina tematica oravant tut externa. L'emprim è er il sulet siemi dal roman che n'è betg da Tumasch, mabain da duonnanda Mariatöna:

IL SIEMI DA MARIATÖNA

Tuot in d'üna jada tilla para sco scha quist momaint, dasper il von, aint il tablà vöd, füss fingià stat üna jada. Nu po esser! Mo schi chi'd es stat, uossa am vain el adimmaint darcheu, quel curius sömmi ch'eu n'ha gnü, ant co cha Balser moura. Ella serra ils ögls. El vain, il sömmi, el es qua.

I d'eira tanter di e not. Eu svolaiva tras la tschiera. Nan da dalöntscha as dudiva tamburs chi'm clomaivan. Tuot in d'üna jada n'haja vis las chasas da meis cumün. Mo tuottas d'eiran abandunadas. Las plazzas travuondaivan mia vusch. Ils piertans culs vouts da crap taschaivan. Tuot d'eira mort e laschè a l'abandun. Morts meis cuntschaints, morts meis paraints dalöntscha innan. Davo las chantunadas via schmütschivan sumbrivas. I svolaivan intuorn las chasas paternas. Las fanestras staivan müttas vi da las müraglias e tгнаivan serrats lur ögls morts. Il banc porta d'eira marsch, sia spuonda müffa, e fallomers seis peis. Eu n'ha tut in man il battaporta. Inaquella il portun s'ha sfamantà ed es sboudà inaint cun schuschur müt, sco da chartun. Il piertan nu daiva inavo meis pass, e'ls vouts da crap büttaivan sfessas nairas. La nadiglia da latun vi da l'üscha stüva s'ha ruotta, sco sch'ella füss statta da tschaira. Las curnischa faivan butatsch, e l'ura da paraid es statta salda. La chadaina s'ha tschunca, ils pais sun crodats giò mez quai. Puolvra gniva sü e tachaiva vi da tailas d'arogn, ed aint il tschèl sura s'han schlovadas assas. Eu sun mütschada our in piertan e sü da palantschin. Là d'eiran chaistunas intagliadas, starvas da vegldüna. Magliadas d'eiran las buschas, sfrachada la rasaina e morts il stèr e'l möz in ün chantun. Aint in ui tuot d'eira vöd. [...] Arognuns nairs cun ögls cotschens pendaivan giò pellas savas. Our da la s-chaffuna gnivan sfladadas da müffa. [...] Là d'eira il bügl, müt e süt, e sias auas d'eiran stalivadas. [...] Sün tet s'han schnüdats ils asserchels e's cruschaivan e battaivan sco ossadüra. Tuot in d'üna jada las mascras tridas ballaivan intuorn il clucher. I ballaiva intuorn mai, eu svessa d'eira il clucher, e faivan risattas dad öss e sgrignöz. [...] Our da las vopnas as stachaivan ils noms dals perdavants, ils custaps sun its in sfrigladitsch giò süllas vamportas. [...] Lura tuot es stat glivrà, ed eu m'ha sδαςdada.

Duonnanda Mariatöna as sgrischa. Ella driva ils ögls e disch dapersai: Quist es ün sömme chi nu's po quintar als giuvens, imincha cas bricha a Tumasch. Frar Buolf vaiva radschun: «Viver as poja dapertuot, da chasa s'esa ingio chi's po, ma patria s'haja be in ün lö, sün quist muond.» (Biert 1962:257ss.)

Il siemi da Mariatöna è en cumparegliaziun cun ils auters siemis blier pli simpel dad interpretar. L'abandun dal vitg vegn descrit cun allegorias da mort: Ils parents morts èn mo sumbrivas. Mo anc arogn èn restads. Ils temp stat airi. Il bigl n'ha nagin'aua.

Sper questas allegorias enconuschentas datti dentant intgins motifs che fan surstar: Las chasas èn er mortas. Las fanestras èn eglis. Ils ansertgels battan sco ossadira. Betg mo ils abitants dal vitg èn purtaders da la vita e cultura, er las chasas. Qua returna il princip structural che nus avain vesì tar la legenda da las «machöjas». Il conturn è influenzà da la cultura e sa sviluppa er cun ella, cun ils umans. Cun abandonar in vitg, ina cultura, rumpa il carstgaun cun la tradiziun e senza la simbiosa tranter natira ed umans mora er il mund inanimà. Simbolisà vegn quest distatgament cun ils nums dals perdavants che dattan davent da las vopnas. Igl è evident che quest discurs è puspè fermamain archetipic. En l'expressiun «ma patria s'haja be in ün lö» ves'ins ch'il siemi n'è betg mo ina visiun. El tracta per part er la vista subjectiva da Mariatöna ch'è ida davent dal vitg ed ha chattà el midà ed abandonà. In ferm cuncontrast furma il siemi che Tumasch ha. El furma quasi l'entir chapitel *il cumün vantüraivel*. La mama da Tumasch ha quintà ad el dal vitg vegl.

IL CUMIN VENTIRAIVEL

Mo Tumasch ha vis inavant quel cumün vegl, quel cumün oramai pers, eir amo davo i in let [...]. I gnivan chasas e prada e üerts, cun fluors las bellezzas, chi passaivan speravia e squassaivan lur cheuins, sco per til lair salüdar. [...] e sülla piazza plain sulai ha'l dudi a chantar il bügl [...]. Els invidan da's tschantar a l'ur, da tadlar [...] quellas chasas chi vivan e rian e glüschan da vantüra ed allegria.

[...] Mo quellas chasas cumainzan a tschantschar, impustüt lur portas

e lur fanestras. Minchüna da las portas ha üna fatscha ün pa otra da tschellas. [...] [Üna] ha ornamaints d'intagliadüra. Mo vairamaing sun quai las fodas da la fatscha. La part sura da la porta es il frunt culla tschera riainta, il portöl sura es il nas, e quel suot mez avert la bocca torta. [...] Id es però da savair cha quellas fanestras nu sun nügli'oter co ils ögls da las dunzellas chi tschögnan aint pels giuvens, sainza cha'ls vegls s'impersögnan dad inguotta. [...] Savair novas da quist zaclignöz dalettaivel e narrais-ch sa be il balcun tort, quella duonnatscha cun trais ögls. Schi schi, trais! Ün ögl tschütta amunt, sü per straglia, tschel guliv oura ed il terz aval. [...] Uossa quinta ella per main da che a tschellas duonnas [...] co chi'd es stat quella jada cul guitader Nuot da Bügl.

Hai, savaivat, quell'istorgia dal guitader inamurà chi vess gnü da perchürar las giunfras veglias! [...] [Ils giuvens laian giu poppas da sdratscha avant las fanestras da giuvnas dal vitg] «Mo a Mengina vulesan amo far üna, cul pop da sdratscha.» [...] «Bain», ha dit sün quai Nuot guitader, «[...] eu sun perinlet, mo cun üna cundiziun: Ch'eu possa esser svesa il pop da sdratscha!» [...]

E bravamaing, trais sairas davo hana laschè il guitader giò dal tet [...]. Pac davo es lura gnüd'ora la müstà, e tschellas duos cumpognas s'han eir maridadas tuottas duos ed han gnü uffants da bellezza [...]. Uschè ha quintà la grassotla dal balcun tort.

[...] Vi da la fatschada da tschella chasa es üna fanestra mütta. Quella nu sa discuorrer, e dudir nu dod'la nüglia. Ella es eir orba, povretta. [...] Curius be ch'ella nu sa ni cridar ni rier bricha. Mo tuots intuorn san ch'ella viva. I han eir üna tscherta reverenza per ella, perche ch'ella ha ün ornamaint da sgrafit intuorn il cheu. [...]

I dà da pensar cha vi da las fatschadas esa bod tuot be femnas chi tschantschan. [...] Ils homens quai sun las tramas e las cruschadas zambridas da grob. [...] Els [ils homens] han fatschas da lain, brünas, arsas aint chafuol, bod nairas, cun rimas düras da larsch. Mo i sun fermes ed i sun pazchaints. [...]

Tucatuc – la giazella, matta bella – our da las savas e sü per giassa [...]. Il bügl grond culla bavroula – tarli tarlö – la clarinetta! [...] Hai ellas quintan ün'istorgia da quel pover schani chi'd es i ün di cul vent.

O dolor!

Mo da sunar e da chantar nu rafüdan mai. (Biert 1962:288ss.)

Il cuntrast envers – e cun quai er il connex cun – il siemi da Mariatöna è evident. Tut las allegorias da mort èn transfurmadas en allegorias da vita: Ils bigl è plain aua, las chasas rian ornadas da fluras, i dat in'interacziun tranter las chasas. Ils motivs dals dus siemis da differentas persunas èn fitg parallelisads. Mariatöna dentant n'aveva quintà a nagin da ses siemi. Quai mussa che quests siemis èn plitost il discurs da l'autur che da Tumasch e Mariatöna. En il siemi turnan sper experientschas realas da Tumasch (p.ex. Nuot da Bügl vuless esser ina poppa da sdratscha⁴⁶) er motivs che nus avain vesì tar la simbolica da la natira. Entant che las dunnas èn quellas che discurren, sustegnan ils umens las chasas, els stabiliseschan: «Ils homens quai sun las tramas e las cruschadas». Els èn da lain. Igl è remartgabel ch'entaifer il siemi vegn avant in'istorgia⁴⁷ e ch'el finescha cun ina chanzun che na chala mai. Tumasch admira il vitg vegl e ventiraivel, vesa dentant er ina perspectiva per il futur «Mo da sunar e da chantar nu rafüdan mai». Uschia po el dir «riond»: «Be cha quai nun es plü ün cumün vantüraivel, sco quel d'üna jada!» (Biert 1962:287)

IL SIEMI FINAL

L'ultim siemi ha in agen character e sa vegnir interpretà sco resumaziun da tut tschels siemis:

Tumasch es i a chasa pensadritsch, quella saira, ed ant co s'indrumanzar til giaiva üna pezza tuot intuorn. Tanter giufs, ruschens, zappas d'aual e la fatscha da l'indschegner, cumpariva dalöntschi, dalöntschi la fatscha da Karin, be pitschnina, lura vezzaiva'l ils custaps da la charta, gronduns sco chasas, e'ls ögls da sia mamma, el dudiva la vusch da sar Joannes e tanteraint quella dal chavalier giò dal pass da muntogna, lura vezzaiva'l la fatscha da duonnanda Mariatöna, da la vart aint; e darcheu la vusch da Karin, plü daspera, e sia fatscha d'eira tuot in d'üna jada la fatschada da las chasas, e lura es gnüda la sön,

cullas chanzuns dals scudaders, e'ls pilasters d'eiran sias chommas ed el d'eira la punt, e las uondas da l'En la chavlüra da Karin, sco quella da vduogn; schuschurs ed oduors da saida verda, musicants, valzers our da l'hotel, e tuot d'eira lura aint il god, e seis büschmaint chi s'insömgia aint ill'erba da clergluna, e l'ultim amo uffants, uffants incuntschaints chi chantan. (Biert 1962:317)

La sequenza tematica mussa ch'il siemi ha ina metafunziun, el resumescha il passà e mussa il futur: Tumasch vesa objects dal palantschin (tematica dals antenas), Karin che s'approximescha (istorgia d'amur), Karin che daventa ina chasa dal vitg (indizi ch'els vegnan a restar en il vitg e ch'ella sa vegn a socialisar en il vitg), el sez furma la punt (funziun stabilisanta dals umens), ils chavels da Karin sco unda e sco planta (natira antropomorfa), *analepsis* dal «bal da gala», dal siemi dal lai, clerglina en il gaud (illuminaziun dal subconsciousent). Finalmain vegn cun «e l'ultim» schizunt marcà il «happy-end» da l'istorgia⁴⁸: uffants (da Tumasch e Karin?) che chantan (vita en il vitg, en famiglia).

LA LEGENDA DAL GRIP DA LA SUMEGLIENTSCHA

Sper il *Siemi dal lai* ha la *Legenda dal grip da la sumeglientscha* ina funziun centrala en il roman. Cun ella vegn il discurs dal roman manà vinavant. En la legenda vegnan integradas las tematicas dals antenats, dal «ir davent» e dal svilup artistic da Tumasch. Buolf Tach fascinescha Tumasch. La fascinaziun maina tar ina tscherta identificaziun cun el. L'identificaziun vegn rinforzada atras ina sumeglientscha dals dus: «Quai d'eira ün hom plüchöntsich sech, vaira grond, cun üna barbeta a piz, nas aquilin, s'inclegia, passiva ligera; dal rest, tü Tumasch til sumagliast⁴⁹.» (Biert 1962:40). Buolf Tach è er ì davent dal vitg. Ha dentant tuttina tschertas emoziuns per ses parents e sia patria sco er la dunonda Mariatöna (el ha cumprà la chasa dals Tachs pervia da la vopna). Questa ambivalenza tranter «ir davent» e «star qua» avainsa er observà tar Tumasch. La tematica da l'ambivalenza vegn tras la persuna da Buolf Tach cumbinada cun la tematica da l'influenza dals antenats:

[Sar Barduot a Tumasch:] «Il signur ravarenda ha dovrà her ün grond pled: la resüstanza. Sch'ella es o bricha in quel sen, nu sa ingün, quai sa be il Salvader; quai es da crajer o da laschar sainza crajer. Mo in ün oter sen saja ch'ella es.»

«In che sen, sar Barduot?»

«Illas generaziuns, Tumasch.»

«Co maniaivat!»

«In nus nu sun resüstats be noss genituors, mo eir noss bapsegners e nossas nonas, nos tats e nossas tattas, ed uschè inavo, schlattas sainza fin. E quai cha quels d'eiran, quinta per nus daplü da quai cha nus crajain.»

[...] Tumasch dà via la charta [da Buolf Tach].

Barduot disch davo let:

«Hai, l'arsaja dad ir pel muond. Las femnas nun han quai; ils homens tuots, chi daplü e chi damain. Po dar cha tü hajast aint ün pa sang sco quel Buolf; seis genituors d'eiran teis tat e tia tatta.» (Biert 1962:268)

Tumasch legia ina brev da Buolf Tach per ses frar Tumasch Tach, il tat da Tumasch. El scriva: «Püs crastiauns bandunan lur patria per auter chi fos gref da circumscriber in plets. Melg in sumalgia.» (Biert 1962:268s.). Tumasch legia la sumeglia en il *Chalender vegl*⁵⁰:

LA LEGENDA DAL GRIP DELLA SUMGLIENTSCHA

In Engiadina suot gniva quintada amo avant na blers ans üna legenda regard la granda parai del Piz Mezdi nilla regiun del Lischana e Lajs da Rims. Scha ün guarda davent dal lajet del vadret, vers quella ditta parai, schi muossa ella üna immensa testa da crap. Ils vegls quintaivan: chi chi vain a sumagliair cun sia propria fatscha del tuot a quella fatscha da crap, quel vain ad esser il plü vantüraivel tranter crastians, essendo el vain a chattar sai stess e la beadentscha dels tschêls. Da plü bodun gnit üna vouta da quellas vart ün tagliapeidras chi cloccaiva figüras our da crap pels giardins da raigs e princis. Quel tal hom udit della parai e vezett nil lajet cun schmüravaglia granda, uschè quintaivan, ch'el eira per part sumgliaint. Tant ch'el füt culpi

d'üna nundischanta brama per dvantar del tuot sumigliaint. El stet in quella val blerüras d'eivnas, ma stovet constatar con tristezia cha sia sumglientscha giaiva da di in di al main. El füt costret da turnar nillas planüras. Allà elavuret el üna figüra our da crap chi represainta ün hom chi raiva sü pella grippa. Passats set ans turnet el in quellas muntagnas, e mera: sia fatscha vaiva sumglientscha creschüda! Ed el turnet a tagliar nillas peidras in quella citad e scaffit ün hom chi raiva, cun üna femna chi as rainta vi da sias chammas e tegna inavo. Ün raig pussant chattet plaschair vi da quella figüra e fet our dal tagliapeidras seis curtischan e'l proteget. Set ans passats turnet l'hom nillas muntagnas, e mera: tuots il abitants da quella cuntrada as schmüravgliettan fich vezziand sia sumglientscha con la parai nilla grippa. Il tagliapeidras però eira fich trist siand sur quella parai ün'aua [chi] gniva giò per la grippa e magliaiva nilla fatscha da crap e faiva transmüdar quella. El turnet nillas planüras sainza spranza ingüna. Mo uossa la figlia del raig füt culpida d'amur pel tagliapeidras e'l raig il s-chatschet da sia cuort. Il pover hom giret pel muond e tagliet bleras figüras nil crap. Cura fuon stats passats duos voutas set ans turnet el nilla cuntrada da muntagnas. E danövmaing ils pasturs as schmüravgliettan zuond vezziand sia fatscha. Ma ün di il chattettan mort dasper il lajet. E mera: cur cha'l sulai get adieu, schi sia fatscha vaiva ün momaint la sumglientscha perfetta con la fatscha da crap nilla granda parai. (Biert 1962:271s.)

Per vesair la testa da crap ston ins star davant il lajet dal vadretg. Quest lajet n'ha nagin'otra funcziun en la legenda e na regorda betg mo pervia da quai al lai dal *Siemi dal lai*. Il connex cun ils antenats («Ils vegls quintaivan:») e l'expressiun «chattar sai stess⁵¹» han puspè il character archetipic-junghian. Er la furma plurala «tschêls» mussa la vista mistic-alchemistic-medievala. La figura principala dal «tagliapeidras» reussescha da domesticar la natira per ils retgs. L'art artificiala dals retgs stat en contrast cun l'art che la natira stgaffescha. La forza da la natira è adina pli gronda⁵². Ella po transfurmar il crap cun aua. Igl è remartgabel che la testa da crap da character archetipic vegn transfurmada⁵³. La testa da crap na sa lai betg attribuir claramain ad in singul

archetip. Tschertas parallelas sa mussan cun il «vegl sabi»⁵⁴. La funcziun d'in ideal absolut ha in caracter divin.

La simbolica da la cifra 7 è uschè centrala en l'alchemia sco en la Bibla. Resumond pon ins dir ch'ella stat per la perfecziun («Vollkommenheit»). La perfecziun cuntanscha il tagliacrappa pir cun la mort en il mument da la rendida dal sulegl⁵⁵. I returna er il motiv dal lajet che savess star per ina perfecziun interna, subconsciousenta.

Il «chattar sai stess» sco tema principal da la legenda savess vegnir interpretà sco *mise-en-abîme* dal svilup da Tumasch en il entir roman. Las grondas parallelas tar Tumasch sa mussan er en il «ir davent» e returnar dal tagliacrappa. Sper l'istorgia d'amur vegn er tematisà, tant en il roman sco en la legenda, il discurs sur da differenzas tranter um e dunna e cun quai il svilup dal uman en general. I dat fitg bleras emprovas da declerar la legenda entaifer il roman. Surtut da sar Barduot e la mamma da Tumasch. L'emprima reacziun da Barduot è:

«Interessant be avuonda, Tumasch, üna legenda chi dà da pensar. Quai es l'istorgia da l'artist.» Barduot stübgia üna pezza e cuntinua: «Sast, eu nu sun ün artist; Buolf nu d'eira neir bricha ün; mo forsa est tü ün.» (Biert 1962:270)

Sco che la cuntinuaziun dal roman mussa è la legenda per Tumasch in punct decisiv. Il talent artistic, che s'è mussà gia en la gronda sensibilitad da Tumasch, daventa conscient ad el atras la legenda ed el entschaiva ad entagliar laina:

Ün toc amunt ha'l vis ün dschembrun terrà da la sajetta, mez ars. I pendaiva sü üna sclavezza chi vaiva sco la fuorma d'ün diavlin. [...] Id es istess amo aint alch, in quist lain, ha dit Tumasch, e til ha cludi tanter la schnuoglia, sco in üna scrauvera. [...] Buonder n'haja eir che diavel chi'd es ainta quia. Mo ün diavel nun esa – el taglia cha las ziplas svoulan – id es ün'otra figüra, id es üna femna, uossa tilla vezza, üna femna cun üna schocca lunga chi cuccan oura be ils peis, üna schocca cun fodas! [...] Uossa ria'l e disch: Quai es mamma. [...] El ria darcheu cun far giò las süuors, el nun odura plü il lain, el nu

doda plü la Clemgia cajò, el nun ha badà a passar il sulai sur il bös-ch via. El be riaiva adüna e tagliaiva sainza far posas, sco in üna feivra. (Biert 1962:353s.)

Quai che cutizzescha Tumasch è il diavel⁵⁶. Entagliond la laina na vesa Tumasch betg mo ch'i n'è betg in diavel ma ina dunna, el vegn er en ina fevra. Il motiv da la fevra stat en connex da la «stuornantüm» dal siemi dal lai. L'art ha sin el il effect sco las dunnas. Tumasch vuless savair «che diavel chi'd es ainta quia»⁵⁷; el va en il profund, en il subconscient. Là chatta el ina dunna en il lain e deliberescha ella. Questa deliberaziun para da star per la deliberaziun da l'*anima* or dal subconscient. Er las parallelas tar la scena da l'identificaziun da Karin cun il trembel èn evidentas. Cun l'integraziun da l'atgna *anima* sa Tumasch er integrar Karin en il conscient. L'artist po dar vita ad ina chasa, ad in vitg⁵⁸: Il proxim citat da la mamma unescha la tematica dals antenats cun quella da l'artist e fa schizunt la colliaziun cun il siemi dal vitg ventiraivel e cun «lur fatschadas, co chi discuorran»:

«Tü hast in tai il man müravglius da meis bap, e quai nun es be il man sulet. [...] mo lavuors bellas faivan svesa. Guarda nossas stüvas, nossas chasas, guarda lur fatschadas, co chi discuorran.» (Biert 1962:283)

Sar Barduot è puspè quel che dat l'interpretaziun junghiana da la legenda cun «quella va chafuol»:

«Be precis quai: cha l'art sta dadour tuot il sbragizi dal progress. Sco aint illa legenda dal Grip, quia. Quella va chafuol, sast. Quai es l'uman chi tschercha e chatta a sai stess» – Barduot metta a Tumasch il man sülla spadla – «e quai es quai chi quinta! Dal rest: teis sömmi da la femna chi desdrüa, quel ha eir il tema da quista legenda! E lura esa aint quia amo alch chi dà fich da pensar: quel tagliapeidras quia, quel as fa ün'imagna! E quai es üna chosa... mo lascha'm stübgjar amo.» (Biert 1962:271)

El parallelisescha il siemi dal lai («femna chi desdrüa», el manegia ils peschs en l'aua) cun questa legenda. La parallela numna el dentant pir en il proxim citat 70 paginas pli tard. Igl è il fatg che la femna en il siemi sa fa in maletg, sco il tagliacrappa en la legenda. Curius para che Barduot sto anc studegiar sur «il far in maletg». Qua sa mussi ch'il «sabi» Barduot è probablmain la vusch da l'autur, ina figura da «portavusch», in represchentant dal discurs ideal (*Ideendiskurs*) dal roman, che vuless gidar il lectur cun l'interpretaziun, dentant betg tradir gia tut.

«Perche As plascha la legenda, sar Barduot?»

«Perquai cha sia fuorma es bella e s'affà cul cuntgnü. E forsa eir perquai chi nu's vain da declerar a fin, quai es sco üna cisterna sainza fuond. [...] Mo sast, quella legenda nun es be il destin da l'artist, sco ch'eu vaiva dit, quai es il destin da l'uman; da l'uman chi nun es bun da star sainza as far ün'imagna, imagna da Dieu, imagna da sai sves, imagna da seis prossem. Forsa sto'l partir pervia da quai. Aint illa Bibla es dit: «Tü nu't dessast far ün'imagna.»» (Biert 1962:342)

La schliaziun per il problem da sa far in maletg chatta Tumasch cun l'entrada en il mund artistic: «Quai chi quinta, es da verer las chosas adüna darcheu in oter möd!» (Biert 1962:355) Per la parallelisaziun da Tumasch (il taglialaina) ed il tagliacrappa dessi bliers citats. Karin identifitgescha Tumasch sco il tagliacrappa («Co vaiv'la dit, Karin, quella jada? «Tia fatscha sumaglia tuottafat a quistas bellas muntognas.»» (Biert 1962:272)) e la mamma identifitgescha Karin sco la dunna da la figura.

«E crajast cha Karin füss buna da'm strar inavo, adüna darcheu?»

«Eu craj da bain, figl: e sast perche? Perquai ch'ella es l'incuntrari da quel tagliapeidras quia, chi va davo ün'imagna, davo ün fantom, sü pella grippa. Quai ch'ella nun es, quai ch'ella nun ha, quai nu va'la tscherchond pellas palingornas, dimpersè quai tschercha ella in tai, figl! E chatta!» (Biert 1962:285s.)

Qua vegn exprimì cleramain il vegl mitus che la dunna e l'um furman in principi cuntrari⁵⁹ e duessan sa cumplettar. Avant che dar ina survista

sur las differentas tematicas e lur correlaziuns entaifer il roman, duai anc vegnir menziunà ina pitschna paraula:

LA PAROLA DALS CORVS

Tumasch s'algorda cha sa nona quintaiva üna tarabla da quels corvs, dad ün cun pennas albas chi vaiva stü mütschar da tshels, sü vers «las set muntognas d'vaider», e là vaiva'l stuvü spettar bliers ons, fin cha'ls vadrets d'eiran darcheu gnüts pitschens e vaivan dat liber la diala dal diadem blau. E lura vaiva'l darcheu tshüf pennas nairas, sco'ls crippels da quella muntogna. Mo tuornà pro tshels corvs nun è'l plü; el es amo adüna casü e spetta cha'ls vadrets vegnan darcheu gronds, per tuornar culla diala aint illas set muntognas d'vaider. Cha da plü bodun ils chatschaders mâ nu schluppettaivan da quels corvs, dschaiva nona. Cha quai sajan bes-chas ourdvar. Chi fetschan perfin gös. (Biert 1962:330)

La paraula sa basa forsa sin quella da Jakob e Wilhelm Grimm *Die sieben Raben*. Il motiv ch'in corv è auter ch'ils auters e sto mitschar pervia da quai mussa parallels tar Tumasch. Il vadretg da la legenda dal grip returna er. Ultra da quai vegnan avant ils temas dal return, da la midada da la natira (vadretgs) ed ins po supponer ina istorgia d'amur cun la diala che transfurma il corv (ina parallela tar Karin e Tumasch). Questa paraula stat en opposiziun cun il return en il roman. In privel tar parallelisaziuns sa mussa qua: igl è grev da decider sche l'autur ha tschernì motifs parallels sapientivamain u sche las parallelisaziuns èn casualas.

RESUMAZIUN

«Loter muond» da *La müdada* descriva atras l'entir roman il svilup e las «midadas» internas dal protagonist Tumasch Tach. Ils siemis e las regurdientschas vegnan savens evocads tras in eveniment real dal roman (in'odur, in tun euv.). Sper in'utilisaziun directa dad archetips, vegn il «material» dals siemis, congruentamain cun la teoria da C.G. Jung⁶⁰, er or dal mund «real» dal roman, vegn dentant modifitgà, fragmentà e

cumbinà libramain. Igl è interessant da constatar che questa construcziun da siemis correspunda fermamain a la descripziun da Cla Biert sur da la lavur dal scriptur:

Il scriptur cumpuona. El piglia tocs our da sia memoria, da sias algordanzas, el piglia lös e persunas, sco quai chi til plascha, el piglia ambiants, cun sia fantasia clegia'l pro quai, da plüssas varts, e metta insembel ün püschel uschea chi dà ün inter, ün pa sco ün pittur o ün cumponist. (Biert 1971:78)

Uschia pon ins postular che la construcziun dal siemi entaifer il roman è ina uschenumnada *mise-en-abîme* da la construcziun dal roman tras il scriptur. Ils siemis, las legendas e las autras vistas subjectivas represchentan differentas tematicas che duajan vegnir preschentadas qua en ina survista:

TEMATICA 1: SURPIGLIAR RESPONSABILIDAD

Il conflict intern da Tumasch consista or da different aspects. Dues el star en il vitg, en sia patria, ubain partir? Sto el surpigliar responsabilidad? Sto el ir davent pervia ch'igl è ses character, ses destin?

Questa tematica è fitg preschenta en l'emprima part dal roman. «L'ir davent» vegn p.ex. tematisà en il *Siemi dal sgular davent*, la dumonda dal character p.ex. en differentas scenas nua che Tumasch vegn parallelisà cun l'evla. La responsabilidad per il vitg ves'ins en il *Siemi dals tschiervs*. Ils quitads per il futur mussan ils dus siemis *Siemi da Mariatöna* e *Siemi dal vitg ventiraivel*. Er la *Paraula dal corv* po vegnir interpretada sco part da quest discurs, n'è dentant betg claramain associada cun Tumasch.

TEMATICA 2: CONFRUNTAZIUN CUN ILS ANTENATS E LA TRADIZIUN

La confruntaziun cun ils antenats ha d'ina vart ina ferma basa reala. Tumasch vegn confruntà cun ils antenats legend brevs dad els ubain rumind or il palantschin nua ch'el chatta objects dal passà. Ina persuna

impurtanta è Buolf Tach. El sez è ì davent (tematica 1) tge che fascinescha Tumasch. Ina fascinaziun che vegn rinforzada dad in'identificaziun tranter Buolf e Tumasch sin differents levels. Il liom cun ils antenats vegn simbolisà cun la vopna da la famiglia che cuntegna in'evla (tematica 1). Tgi che vul enconuscher sasez (tematica 3) sto sa confruntar cun ils antenats. La confruntaziun sa er svegliar ina fascinaziun ed affecziuns per l'atgna tradiziun e la cultura.

Sco mussà sura pon ins er vesair la legenda da las «machöjas» sco part dal discurs sur ils antenats.

TEMATICA 3: SVILUP DA L'ATGNA PERSUNALITAD

Il svilup da la persunalitad na sa natiralmain betg vegnir analisà independentamain da tshellas tematicas. Las duas cumponentas impurtantas èn: l'integraziun da l'atgna vart feminina (*anima*) ed il svilup da Tumasch sco artist.

L'iniziaziun sexuala rapportada tras regurdientschas occupescha fermamain l'emprima part dal roman. In punct decisiv furma la scuntrada cun Karin. L'amur vegn chaschunada tras in ritus rapportà en la legenda da las «machöjas». Karin pussibilitescha er in svilup artistic da Tumasch.

Sin il nivel dals siemis vegn questa midada descritta en il *Siemi dal lai*. La *Legenda dal grip da la sumeglientscha* è la versiun correspudenta na-subjectiva. Cun ella vegn er stabilì il connex cun Buolf Tach (tematica 2) ed ella pussibilitescha ina schliaziun per la tematica 1. Ella ha pia ina funcziun integrativa.

In'emprova da decleraziun da «l'oter muond» mussa ch'ìls siemis e las legendas n'han betg mo ina funcziun laterala u accumpagnanta, mabain èn sezs per part ils puncts decisivs che chaschunan in svilup, ina «müdada». Vul dir che l'*Ideendiskurs* interagescha cun las funcziuns narrativas a nivel da plot-fabula!

INTERPRETAZIUN JUNGHIANA

Quasi tut ils siemis dal roman sa laschan analisar fitg bain tenor la teoria da C.G. Jung. Las interpretaziuns junghianas mussan in ulteriur aspect

dal svilup persunal da Tumasch. Cun la teoria junghian pon er siemis main evidents (p.ex. il siemi da la serp) vegnir integrads en quest svilup. Il dumber da motivs cun cleras parallels tar la teoria da Jung è fitg grond. Ins sto dentant er constatar che la teoria da Jung è extrem vasta. Ella porscha adina differentas pussaivladads d'interpretaziun, tge che difficultescha quella. Per tscherts aspects (p.ex. la legenda dal grip da la sumeglientscha) n'ha la teoria betg pudì sclerir tuttas dumondas. L'idea principala da Jung è che siemis mussan aspects dal subconsciousent che n'èn betg accessibels uschiglio. Igl è tenor el impurtant ch'ins saja attent a quests aspects. La mira fiss dad integrar els en la conscienza ed uschia vegnir pli datiers a sasez, l'atgna persunalidad. La simbolica junghiana è evidentata en blers lieus. Differentas figuras, oravant tut sar Barduot, mussan influenzas directas da Jung sin l'autur.

A la fin duai vegnir empruvà dad integrar las differentas interpretaziuns en ina survista: En differentas scenas dal roman vegnan avant animals. Per part è l'interpretaziun junghiana gia vegnida menziunada. Qua duai vegnir preschentada ina pussaivla intercorrelaziun. Tumasch siemia da tschiervs, d'ina serp, s'identifitgescha cun in'evla, Barduot fa attent el sin ses segn dal zodiac: il liun. Il corv da la paraula ha la medema tematica sco Tumasch.

Da erwies es sich nämlich, dass Hermes-Mercurius als chthonischer Offenbarungsgott und als Geist des Quecksilbers eine Doppelnatur besass, um derentwillen er als hermaphroditisch aufgefasst wurde. Als Merkur ist er der Sonne am nächsten, daher auch dem Golde am meisten verwandt. Als Quecksilber aber löst er das Gold auf und löscht damit dessen sonnenhaften Glanz aus. Durch das ganze Mittelalter hindurch war er daher der rätselvolle Gegenstand naturphilosophischer Spekulation: bald war er ein dienstbarer, hilfreicher Geist, ein *paredros* (wörtlich: Beisitzer, Genosse) oder *familiaris*; bald war er der *servus* oder *cervus fugitivus* (der Sklave oder flüchtige Hirsch), ein den Alchemisten zur Verzweiflung treibender, evasiver, täuschender und neckender Kobold, dessen mannigfaltige Attribute der Teufel mit ihm gemeinsam hat: so zum Beispiel Drache, Löwe, Adler, Rabe – um nur die hauptsächlichsten zu nennen. In der alche-

mistischen Götterreihe ist er als *prima materia* der unterste und als *lapis philosophorum* der oberste. (Jung 1944, 2001:186)

La descripziun junghiana da Mercurius mussa tschertas parallelas interessantas tar Tumasch. Il tema da l'integraziun da varts femininas e masculinas en il conscient vegn simbolisà cun Mercurius sco ermafrodit⁶¹. Il tschierv vegn associà cun ina tendenza da fugir ed è sez ina substanza da transurmaziun (*Wandlungssubstanz*), quel che po iniziar midadas. In bel citat characterisescha bain Tumasch:

Die Tendenz zum Davonlaufen dagegen wird nicht beim Operator, sondern vielmehr bei der Wandlungssubstanz vermutet: Der Mercurius ist evasiv und als *servus* (Knecht) oder *cervus fugitivus* (der flüchtige Hirsch) bezeichnet. Das Gefäss muss gut verschlossen werden, damit der, der darin ist, nicht davonfliege. (Jung 1944, 2001:229)

Il medem operatur ha tscherts simbols ch'ins vesa er en connex cun il diavel⁶². Il dragun (serp), il liun, l'evla e il corv èn ils attributs principals dal diavel.

Da nun aber der Mercurius einiges mit dem Teufel zu tun hat [...], taucht im *simia Dei* doch der Affe wieder in der Nachbarschaft des Mercurius auf. Es gehört zum Wesen der Wandlungssubstanz, dass sie einerseits das durchaus Billige, ja Verächtliche ist, das durch eine Reihe von Teufelsallegorien, wie Schlange, Drache⁶³, Rabe, Löwe, Basilisk und Adler, ausgedrückt wird, andererseits aber auch das Wertvolle, ja sogar Göttliche selber bedeutet. Die Wandlung führt eben vom Tiefsten zum Höchsten, vom tierisch-archaischen Infantilen zum mystischen *homo maximus*.

Die Symbolik der Erneuerungsriten, wenn ernst genommen, weist über das bloss Infantile und Archaische hinaus auf jene angeborene psychische Disposition, welche das Resultat und Depositum aller Ahnenleben zurück bis zur Tierheit ist; daher die Ahnen- und Tier-symbolik. Es handelt sich um Versuche, die Abtrennung des Bewusstseins vom Unbewussten, welches die eigentliche Lebensquelle ist,

aufzuheben und eine Wiedervereinigung des Individuums mit dem Mutterboden der vererbten, instinktiven Disposition herbeizuführen. (Jung 1944, 2001:222)

Cun quest citat di Jung che las allegorias menziunadas dal diavel stattan principalmain (sco er il tschierv) per substanzas da transformaziun (*Wandlungssubstanzen*). Ellas inizieschan ina midada, ina «müdada». Ellas stattan en connex cun la simbolica dad antenats. Lur finamira è la reuniun cun ils instincts che po mo gartegiar cun in'integraziun dal subconscious en il conscient. Questa interpretaziun junghiana sa cunfa exactamain cun l'interpretaziun entaifer il roman.

I dastga dentant er restar «alch misterius» vi da «l'oter muond»:

Ein Begriff oder ein Bild [...] haben einen umfassenden «unbewussten» Aspekt, der sich niemals exakt definieren oder erschöpfend erklären lässt. (Jung 1961, 2001:7)

«Tü est l'hom chi ha avuonda chafuollezas per restar per mai adüna alch misterius chi nu's po declerar a fin. Forsa esa per quai ch'eu At n'ha uschè jent.» (Biert 1962:343)

«E forsa eir perquai chi nu's vain da declerar a fin, quai es sco üna cisterna sainza fuond.» (Biert 1962:342)

CONCLUSIUN

Il roman *La müdada* correspunda en blers resguards ad in roman realistic. Oravant tut las inventarisaziuns e descripciuns da la vita purila d'in vitg alpin (per part specificamain da l'Engiadina bassa) cun sias midadas fundamentalas en il 20avel tschientaner han ina gronda valor istoric-etnografica.

Sper questa vart realistica cuntegna il roman ina vart mistic-psicologica che s'occupa principalmain dal svilup dal protagonist Tumasch Tach. Questa part consista da sis siemis pli gronds, duas legendas, ina paraula e differentas scenas fermamain subjectivas ubain intermediaras

tranter siemi e «realitad». Questa part mistic-psicologica furma ina part impurtanta da l'entir roman ed è essenziala per l'iniziaziun da midadas.

In sguard pli detaglià ed in'emprova d'interpretaziun sin ina basa junghiana han pudì mussar ina ferma influenza e dipendenza da motivs junghians ch'èn uschè frequents ch'els na pon strusch esser casuals.

BIBLIOGRAFIA

LITTERATURA PRIMARA

Biert, Cla

1962 *La müdada*, Thusis, ediziun da l'autur

1971 *Co ch'eu fetsch ün'istorgia*, en: *Texts Radioscola*, 1971, nr. 3, 3–12

1984 *Die Wende*, Zürich, Benzinger und Ex Libris (trad. tud. da Silvia Lieberherr)

Grimm, Jacob e Wilhelm

1812/15 *Kinder- und Hausmärchen*, Gesamtausgabe, Band 3, 2001, Reclam

LITTERATURA SECUNDARA

Jung, Carl Gustav

1916 *Allgemeine Gesichtspunkte zur Psychologie des Traumes*, en: *Traum und Traumdeutung*, München, dtv, 2001:89–132

1921 *Psychologische Typen*, en: *Psychologische Typen*, Olten, Walter, 1971

1942 *Paracelsus als geistige Erscheinung*, en: *Studien über alchemistische Vorstellungen*, Olten, Walter, 1978:123–210

1943 *Der Geist Mercurius*, en: *Studien über alchemistische Vorstellungen*, Olten, Walter, 1978:211–270

1944 *Traumsymbole des Individuationsprozesses*, en: *Traum und Traumdeutung*, Olten, Walter, 2001:171–280

1945 *Der philosophische Baum*, en: *Studien über alchemistische Vorstellungen*, Olten, Walter, 1978:271–376

1945 *Vom Wesen der Träume*, en: *Traum und Traumdeutung*, Olten, Walter, 2001:133–148

1961 *Symbole und Traumdeutung*, en: *Traum und Traumdeutung*, Olten, Walter, 2001:7–88

1964 *Zwei Schriften zur Analytischen Psychologie*, Band 7, en: *Die Beziehungen zwischen dem Ich und dem Unbewussten*, Olten, Walter, 1971

Planta, Robert v. e Schorta, Andrea

1986 *Rätisches Namenbuch*, Bern, Francke.

ANNOTAZIUNS

- 1 Tenor Carl Gustav Jung consista la personalitad entira d'in individi or da trais parts. La conscienza («Bewusstsein»), il subconscient persunal («persönliches Unbewusstes») ed il subconscient collectiv («kollektives Unbewusstes»).

La part conscianta cuntegna tuttats sorts da percepciuns, emeziuns e cogniziuns ed è accessibla. La part subconscienta persunala n'è betg accessibla e cuntegna percepciuns, emeziuns e cogniziuns supprimidas («verdrängt»). La part subconscienta collectiviva è ertada e nunaccessibla. Ella cumpara mo en siemis, visiuns, legendas e paraulas. Il subconscient collectiv s'exprima sistematicamain en figuras u persunas tipisadas. Ellas

sa numnan archetips: «[Archetypen, archaische Überreste]; das sind geistige Formen, deren Vorhandensein nicht durch persönliche Erfahrung erklärt werden kann und die urtümliche, angeborene und ererbte Formen des menschlichen Geistes darstellen.» (Jung 1961, 2001:51)

- 2 «Der Hirsch ist eine *allegoria Christi*, weil die Legende ihm die Fähigkeit der Selbsterneuerung zuschreibt. [...] Im «Saint-Graale» [...] wird erzählt, dass Christus den Jüngern bisweilen als weisser Hirsch mit vier Löwen (=Evangelisten) erscheine. In der Alchemie wird der Mercurius als Hirsch allegorisiert [...], weil der Hirsch sich selber erneuern kann: «Les os du cuer du serf vault moult pour conforter le cuer humain.» (Jung 1945, 2001:145, N11)

Il tshierv è collià cun l'aspect da la regeneraziun. Ins savess interpretar che la cuminanza, il cumin, ha la forza da sa regenerar sch'ella survegn il bun nutriment. Schizunt suenter la mort datti anc in svilup.

Sper questa interpretaziun simbolica savess ins er vesair il tshierv, l'animal associà cun chatscha e Grischun, sco allegoria per «l'indigen». In argument per questa hipotesa è l'apparientscha ensemen cun ils chavriels.

- 3 Il cleragl survegn ina funcziun impurtanta en il siemi dal lai ed ha pia er ina funcziun annunziativa (proleptica).
- 4 La part subconsciousenta collectiva vegn tenor C.G. Jung ertada dals antenats e va enavos enfin il temp pre-uman. Ina confruntaziun cun questa part è essenziala per ina integraziun dal subconsciousient en il «Ich», il center da la part conscienta. «Man könnte auch sagen, dass die Traumdeutung unser ärmliches Bewusstsein in solchem Masse bereichert, dass dieses die vergessene Sprache der Instinkte wiedererlernt.» (Jung 1961, 2001:32)
- 5 «Der Frau [sind] öfters Dinge klar bewusst, über die ein Mann noch lange im Dunkeln tappt.» (Jung 1964, 1971:101). Per detagls areguard il character archetipic da la mamma, guardar giusut.
- 6 En il Archiv Chantunal grischun na chatt'ins nagina vopna per la schlatta «Tach». Per «Tatsch» è registrada ina noda-chasa che mussa ina spezia da crutsch. Per «Biert» datti ina vopna creada dal 1953 che mussa il bigl da Scuol. La funcziun impurtanta da la vopna vegn exemplifitgada en la passascha: «Quista chasa ha'l [Buolf Tach] cumprà per meis bap dad ün paraint, quai d'eira la chasa paterna dals Tachs da plü bodun, culla vopna. Cumprà ha'l pervia da la vopna, hast inclet, Tumasch!» (Biert 1962:41)
La vopna para d'esser fictiva. Ina vopna deriva dals antenats e consista savens dad animals ed objects da character archetipic. I fiss interessant da savair sche la vopna per «Biert» è vegnida creada per l'autur.
- 7 Per Jung simbolisescha «Baum» in aspect maternal: «der Mutteraspekt (Schutz, Schatten, Dach, Früchte und Nahrung, Lebensquelle, Festigkeit, Dauer, Verwurzelung, auch: Nicht-von-der-Stelle-Können).» (Jung 1945, 1978:293)
- 8 «Was der Baum dem Alchemisten bedeutet, kann weder aus einer einzelnen Deutung, noch aus einem einzelnen Text erschlossen werden. Um zu diesem Ziel zu gelangen, muss man viele Quellen vergleichen.» (Jung 1945, 1978:325)
- 9 *L'anima* (lat. per «olma») è in archetip che mintga carstgaun porta en sasez. La defini-ziun da C.G. Jung è la suandanta: «Was den Charakter der Seele [= anima] anbetrifft,

so gilt [...], dass sie sich im grossen und ganzen zum äusseren Charakter komplementär verhält. Die Seele pflegt erfahrungsgemäss alle diejenigen allgemein menschlichen Eigenschaften zu enthalten, welche der bewussten Einstellung fehlen.» (Jung 1921, 1971:508)

«Scharfsinnige Geister wussten bereits im Mittelalter, dass ‹jeder Mann sein Weib in sich trägt›: Es ist unsere untergeordnete Weiblichkeit, die ich die Anima genannt habe [...]. Sie besteht hauptsächlich in einer gewissen inferioren Art der Bezogenheit auf die Umwelt – insbesondere auf Frauen – die man sorgsam vor anderen und vor sich selber verbirgt.» (Jung 1961, 2001:115.)

In archetipus sa chatta en il subconscious ed è mo percepibel p.ex. en siemis u visiuns. El sa mussa savens en furma personifitgada (mintgatant er en corp d'in animal u d'ina planta): «Die Mutter ist der erste Träger dieses Bildes [anima], das ihr auch die faszinierende Bedeutung für den Sohn gibt. Via Schwester und ähnliche Figuren wandert es dann über zu der geliebten Frau.» (Jung 1944, 2001:188, N33)

10 La relaziun simbolica tranter fiu e amur ha ina lunga tradiziun.

11 «Visueller Eindruck: Die verhüllte Frau entschleiert ihr Gesicht. Es leuchtet wie die Sonne. [Interpretation:] An der Anima vollzieht sich die *solificatio*. Dieser Vorgang entspricht wohl der *illuminatio*, der Erleuchtung. [...] Es wird also offenbar eine Erhellung des Unbewussten vorbereitet.» (Jung 1944, 2001:181)

12 «Die Anima ist ein Archetypus, der immer vorhanden ist [...].» (Jung 1944, 2001:188, N33)

13 La sequenza «najantà laint, mort e nouvnaschü» fa allusiun al term franzos «petite mort» per l'orgassem.

14 «Tumasch nun ha chattà la sön. El vezza adüna darcheu duos ögls aint il s-chür dal tablà.» (Biert 1962:139)

15 La legenda biblica dal paradis sez mussa l'ambivalenza tranter il motiv positiv dal «pumer da l'enconuschientscha dal bun e dal mal» e da la forza seductiva da la serp (ed indirectamain er dad Eva).

«In unmissverständlicher Anlehnung an die Paradieslegende hat die Schlange mit dem Baum zu tun, [...] Der *draco mercurialis* [(*serpens mercurialis*!)] ist jene geheimnisvolle Substanz, die sich im Baume verwandelt und damit dessen Leben ausmacht.» (Jung 1945, 1978:339)

«Die Rindenlosigkeit des Baumes und die Hautlosigkeit der Schlange deuten auf die Identität von Baum und Schlange.» (Jung 1945, 1978:326, N148)

Ina referenza evidenta tar la serp dal paradis vegn fatga curt suenter: «Qua vain fingià la serp!» «E qua es il mail!» (Biert 1962:145)

16 «Der Traum beginnt zum Beispiel mit einer Ortsangabe, [...] dazu kommt häufig eine Angabe über die handelnde Person. [...] Ich bezeichne diese Phase des Traumes als Exposition. Die zweite Phase ist die der Verwicklung. [...] Die dritte ist die der Kulmination oder der Peripetie. Die vierte und letzte Phase ist die Lysis, die Lösung oder das durch die Traumarbeit erzeugte Resultat.» (Jung 1945, 2001:146)

17 «Die Vorstellung der Verwandlung und Erneuerung durch die Schlange ist ein wohlbelegter Archetypus. [...] Dabei wird man von Tieren ‹gebissen›; das heisst man hat sich

- den tierhaften Impulsen des Unbewussten auszusetzen, ohne sich damit zu identifizieren und ohne «davonzulaufen.» (Jung 1944, 2001:228). La serp fa pia in impurtant connex cun il tema dal «ir davent», dal «betg fugir dal giuf».
- 18 «Man muss sich stets vergegenwärtigen, dass das Traummaterial nicht immer zwangsläufig nur aus Erinnerungen besteht; es kann ebenso gut auch neue Gedanken enthalten, die noch nicht bewusst sind.» (Jung 1961, 2001:21)
- 19 «Die Mutter ist der erste Träger dieses Bildes, das ihr auch die faszinierende Bedeutung für den Sohn gibt. Via Schwester und ähnliche Figuren wandert es dann über zu der geliebten Frau.» (Jung 1944, 2001:188, N33)
- 20 La femna Karin è autra che tschellas femnas: «Karin nu sumaglia a Marina bella.» (Biert 1962:227)
- 21 «[...], so dass eine lange Traumserie nicht mehr als ein sinnloses Aneinanderreihen inkohärenter und einmaliger Geschehnisse erscheint, sondern als ein wie in planvollen Stufen verlaufender Entwicklungs- oder Ordnungsprozess. Ich habe diesen in der Symbolik langer Traumserien sich spontan ausdrückenden unbewussten Vorgang als *Individuationsprozess* bezeichnet.» (Jung 1945, 2001:141)
- 22 Sur da l'archetip da la serp datti fitg bleras interpretaziun simbolicas. Ins po dentant constatar che l'allegoria per il diavel è la pli frequenta. En quest roman para la serp da star en in discurs da «müdada». La serp serva sco «Wandlungssubstanz» (Jung 1944, 2001:222). Dapli giusut.
- 23 «Die Solarqualität ist im Symbol der «goldenen Blüte» der chinesischen Alchemie noch enthalten. Ebenso in der «Goldblume» der Alchemie. [...] Die Goldblume kommt vom griechischen chrysanthion und chrysantemon = Goldblume, einer Zauberpflanze, wie das von den Alchemisten mehrfach angeführte homerische moly. Die Goldblüte ist das Edelste und Reinste des Goldes.» (Jung 1944, 2001:191, N36)
- 24 «Mandala (Sanskrit) heisst Kreis, auch Zauberkreis. Seine Symbolik umfasst alle konzentrisch angeordneten Figuren, Kreisläufe um ein Zentrum, rund oder im Quadrat, und alle radiären oder kugelförmigen Anordnungen – um nur die wichtigsten Erscheinungsweisen zu erwähnen.» (Jung 1944, 2001: 172, N4)
- «[...] jene Bilder, welche sich ausschliesslich und direkt auf die Bewusstwerdung des neuen Mittelpunktes beziehen. Diese Bilder gehören in eine bestimmte Kategorie, die ich als *Mandalasymbolik* bezeichne.» (Jung 1944, 2001:171)
- 25 «[Ein Mandala spielt] die Rolle eines geheimen Pols, um den sich in letzter Linie alles dreht.» (Jung 1944, 2001:278)
- 26 Igl è remartgabel che la cuverta da la translaziun tudestga da *La müdada* mussa in maletg d'ina «machöja».
- 27 Per il connex tranter il motiv «aua» ed il subconscious: «il siemi dal lai».
- 28 La nobilisaziun dal pur muntagnard stat en la tradiziun da la «nobilitatio agricolae alpestris» che è in tema impurtant da l'ovra da Cla Biert.
- 29 «Der Wald als ein dunkler und undurchsichtiger Ort ist, wie die Wassertiefe und das Meer, das Behältnis des Unbewussten und Geheimnisvollen. Er ist ein treffendes Gleichnis für das Unbewusste. [...] Die Bäume sind, wie die Fische im Wasser, die lebendigen Inhalte des Unbewussten.» (Jung 1943, 1978:214)

- 30 Tumasch gjauda da clamar Karin ch'è «s'unida» cun las «machöjas»: «Quista füss amo la plü bella: che esa disegnà sün quel fazöl da cheu? Tumasch sfruscha ils ögls e guarda plü bain. Machöjas!
 «Karin!»
 El ha clomà dad ot.
 Ingün nu doda. O banadida maschina, o tü delizchus srancun!
 «Karin!» cloma'l. «Be ch'ella stess amo üna pezza uschea, lura pudessa clomar fin ch'eu vögl.» El piglia las monnas cun prescha, e mincha jada ch'el metta aint üna, schi cloma'l darcheu: «Karin!» E la monna es quaint, ed el piglia ün'otra.» (Biert 1962:235)
- 31 Il motiv che ina dunna na sa betg responder vegn avant tar Narziss ed Echo (Ovid, *Metamorfosas*).
- 32 «Die zweite Phase ist die der Verwicklung. [...] Die Situation wird irgendwie kompliziert, und es tritt eine gewisse Spannung ein, da man nicht weiss, was es jetzt geben soll.» (Jung 1944, 2001:146)
- 33 «[Figur] des unbekanntes Mannes («Schatten»)» (Jung 1944, 2001:200)
- 34 «Tü est ün oter co quai ch'eu crajaiva cha tü füssast. E perquai esa fini cun ella, fini per adüna. Violanda s'avaiva fatta ün'imagna. E cur chi's fa ün'imagna, schi l'amur moura.» (Biert 1962:344)
- 35 Era quest motiv sa referescha sin Narziss da las *Metamorfosas* (Ovid).
- 36 Quest es in ulteriur exempel per l'impurtanza dal diabolic per ina midada. «Es gehört zum Wesen der Wandlungssubstanz, dass sie einerseits das durchaus Billige, ja Verächtliche ist, das durch eine Reihe von Teufelsallegorien [...] ausgedrückt wird.» (Jung 1944, 2001:222)
- 37 «Die «lebende Gestalt» bedarf tiefer Schatten, um plastisch zu erscheinen. Ohne den Schatten bleibt sie ein flächenhaftes Trugbild» (Jung 1964, 1971:136)
- 38 Parallela tar la diala da la paraula dals corvs (guardar giusut).
- 39 «Die prospektive Funktion des Traumes [...] ist eine im Unbewussten auftretende Antizipation zukünftiger bewusster Leistungen.» (Jung 1916, 2001:108s)
- 40 In motiv ch'ins savess declerar bain cun Jung (guardar sura): «Die Rindenlosigkeit des Baumes und die Hautlosigkeit der Schlange deuten auf die Identität von Baum und Schlange.» (Jung 1945, 1978:326, N148)
- 41 La transfurmaziun d'ina planta en in uman fa smirvegliar. Il motiv tradiziunal da l'antropomorfisaziun cuntegna la transfurmaziun d'in uman en ina planta (p.ex. Daphnis e Apollon in las *Metamorfosas* dad Ovid).
- 42 Il diever evidentamain «persunal» da «i/as» (tud. «man») è er interessant or d'ina vista narratologica ed è frequent tar Biert.
- 43 Il sabi surpiglia la funcziun dal bab: «Der väterliche Erzieher in unserer Zeit erfüllt diese Aufgabe allerdings nur noch im Traume des Sohnes in der archetypischen Gestalt des Vaters, des «alten Weisen.»» (Jung 1944, 2001:215)
- 44 «Der Löwe spielt in der Alchemie ebenfalls eine beträchtliche Rolle [...]. Er ist ein «feuriges» Tier, auch ein Sinnbild des Teufels, und stellt die Gefahr, vom Unbewussten verschlungen zu werden, dar.» (Jung 1944, 2001:261)
- 45 En differentas scenas ha Tumasch il sentiment da vegnir or d'in auter mund suenter in discours cun sar Barduot. P.ex.: Biert 1962:87 e 157.

- 46 Cura che Tumasch turna dal «bal da gala» vesa el sasez en il spievel e manegia che sia sora haja pendì si ina poppa da sdratscha: «Aint il lö dal spejel ha'la pichà sü ün pop da sdratscha per am far temma.» (Biert 1962:195)
- 47 Ina dubla *mise-en-abîme*: il mund real da l'autur ed il roman è sco il roman ed il siemi. Il siemi en il roman danovamain è sco l'istorgia en il siemi (guardar giusut).
- 48 Sch'il siemi è junghian pon ins chapir la fin sco prolepsis e nus vesain co l'istorgia da Tumasch e Karin va vinavant suenter la fin dal roman («Es gibt sogar eine über die Welt verbreitete Ansicht, dass die Hauptfunktion der Träume in der Zukunftsprognose bestehe.» (Jung 1961, 2001:60))
- 49 Il nas aquilin da Buolf ha er Tumasch. El sa vegnir interpretà sco incorporaziun da ses character d'evla (guardar sura). La barbeta piz è in simbol per il diavel: «Der «Spitzbart» ist der altbekannte Mephisto.» (Jung 1944, 2001:187) (guardar giusut).
- 50 Probablamain in num fictiv.
- 51 Quest'expressiun na vegn normalmain betg numnada en ina paraula u legenda er sche bleras tractan questa tematica.
- 52 Ina parallela tar la legenda da las «machöjas» che na laschan betg sa sfurzar en in iert d'in retg.
- 53 La transfurmaziun d'in motiv archetipic avainsa gia vesì tar il «pign». Ella sa lai forsa declarar sco funcziun entaifer il roman cun ina conclusiun che Tumasch fa a la fin da ses svilup: «Las vettas dal grip, quellas saran amo adüna qua eir in millis d'ons. Mo tuottüna as müdan e's transmüdan adün'inavant. I tschantschan e dischan: Il temp es la müdada.» (Biert 1962:321)
- 54 Tumasch vesa las parallelas tranter il grip da sumeglientscha e sar Barduot: «Eu n'ha stü verer la fatscha fodigliada da sar Barduot, ingio chi gniva eir giò aua tanter la bocca e la massella. Barduot ha badà ed ha dit: «Pro mai las fudas nu vegnan da las süuors. Pro'l grip las fudas sun gnüdas da l'aua, perche l'aua es plü ferma co'l grip. Mo pro'ls umans las fudas vegnan dad oter co dal süar.» (Biert 1962:341)
- 55 Probablamain in'allegoria per la mort ubain il mument equilibrà tranter di e notg, tranter dus principis. (La finamira da l'equiliber tranter dus principis cumpara era en la discussiun *animus – anima*).
- 56 Il diavel sco figura cutizzanta vegn discutà giusut.
- 57 Parallela tar sar Barduot: «Quia esa aint da la roba, char mat!» (Biert 1962:157)
- 58 Areguard il tema da l'agir e construir da l'artist en il vitg è signifiganta ina scena a la fin dal roman tranter Karin e Tumasch. Ella mussa anc ina giada la forza motivanta da Karin: «Uossa chantan insembel: *Là-haut sur la montagne*. Quai clingia bain a duos vuschs. Karin vuol chantar tuot las strofas: «pleura de tout son coeur sur les débris de son bonheur» e pro l'ultima: «Là-haut sur la montagne l'est un nouveau châlet», ha'l tut a Tumasch pel man. I han chantà a fin: «Car Jean d'un coeur vaillant l'a reconstruit plus beau qu'avant.» (Biert 1962:368) L'enonuschenta chanzun populara furma pia ina *mise-en-abîme* dal discurs politic restaurativ dal roman.
- 59 Scenas sur da quest discurs en il roman sa chattan p.ex. tar Biert 1962:283 e 285.
- 60 Ils siemis prendan tenor Jung il «material» or dal subconscient. Sur il cuntegn dal subconscient di el il suandant: «Alle Inhalte des Bewusstseins [...] bilden so einen Teil der psychischen Sphäre, die wir Unbewusste nennen. Alle Antriebe, Impulse, Absichten,

Affekte, alle Wahrnehmungen und Intuitionen, alle rationalen und irrationalen Gedanken, Schlüsse, Induktionen, Deduktionen, Prämissen und so weiter ebenso wie sämtliche Gefühlskategorien haben ihre sublimalen Entsprechungen». (Jung 1961, 2001:25s.)

- 61 Er en auters contexts vegn Tumasch descrit sco biparti: «Vezzaivat qua, sar Tobler, quist es uossa ün giast da nos hotel chi'd es bun da s'occupar cun parfüms squisits e lavadüras spüzzulaintas sainza cha quai til sgrada per inguotta.» (Biert 1962:228). Las duas varts da Tumasch reflecteschan puspè il discurs da la nobilisaziun dal pur.
- 62 Tumasch entra en il mund artistic vesend in diavel (Biert 1962:353). Ultra da quai vegn Buolf Tach, in inziatant impurtant da la midada da Tumasch, descrit cun barbetta piz, in simbol per il diavel.
- 63 La ragisch greca (dràkon) vul dir serp.